

פרק ראשון

הכשר גודלה של הסוכה

משנה א

סָכָה ¹ - הסכך של הסוכה **שֶׁהִיא גְבוּהָהּ לְמַעַלָּה מִעֲשָׂרִים אַמָּה מִהַקְרָקַע** - פְּסוּלָהּ משום שסוכה היא דירת עראי, ואין עושים דירת עראי בגובה כזה ². **וְרַבִּי יְהוֹנָדָה מְכַשֵּׁיר** שלשיטתו סוכה צריכה להיות דירת קבע.

וְשִׁאינָה גְבוּהָהּ עֲשָׂרָה טַפָּחִים - שנחשבת לדירה "סרוחה" שאינה ראויה למגורים ³, **וְשִׁאיִן לָהּ סרוחה: ושאיִן לָהּ ג' דפנות.** דכתיב בסכת בסוכות, שנים חסרים ואחד מלא, חד לסכך דפירוש סוכה סכך, פשו להו תלתא לג' דפנות. אתיא הלכה למשה מסיני ובצריה לדופן חדא

ר' עובדיה מברטנורא
א א סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה. דסכה דירת עראי בעינן דכתיב (דברים ט"ז) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים, אמרה תורה עשה סוכה לשבעת ימים. ולמעלה מעשרים אמה אין אדם עושה דירתו דירת עראי אלא דירת קבע: ור"י מכשיר. דסבר סוכה דירת קבע בעינן. ואין הלכה כר"י: ושאינה גבוהה י טפחים. פסולה, דדירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה

ביאורים והרחבות

1. **הקדמה:** נאמר בתורה (ויקרא כג, מב): "בִּסְכַּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְכָּח בְּיִשְׂרָאֵל יֹשְׁבוּ בִּסְכַּת". מכאן שמצות עשה לישב שבעה ימים בסוכה. כיצד היא מצות הישיבה בסוכה? שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת הימים, בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. משנתינו דנה בשיעורי הסוכה.

2. בגמרא (ב, א) שואלין: מנין שאין להגביה סוכה מעל עשרים אמה? והשיבו: אמר **רבה:** דאמר קרא (ויקרא כג, מג): "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל", **עד עשרים אמה - אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה - אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא** (אין העין שולטת בגובה זה). לפירוש זה, אם הדפנות יגיעו עד הסכך, אפילו אם גבוהה למעלה מעשרים אמה כשרה, לפי שהעיניים שולטות.

רבי זירא אמר: מהכא: "וסוכה תהיה לצל יומם מחורב" (ישעיה ד, ו), **עד עשרים אמה - אדם יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה - אין אדם יושב בצל סוכה, אלא בצל דפנות.** לפירוש זה, אם תהיה הסוכה רחבה יותר מארבע על ארבע אמות יהיה צל הסכך על קרקעיתה, ואפילו אם גבוהה למעלה מעשרים אמה כשרה.

ורבא אמר: מהכא (ויקרא כג, מב): "בסוכות תשבו שבעת ימים", אמרה תורה: כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. **עד עשרים אמה - אדם עושה דירתו עראי, למעלה מעשרים אמה - אין אדם עושה דירתו עראי, אלא דירת קבע.**

3. פירשנו למעלה כפי שכתב ר' עובדיה מברטנורא. אמנם בגמרא (ה, ב) למדו למסקנה שחלל הסוכה צריך להיות עשרה טפחים מהכרובים שעשה שלמה, שעמדו על הארץ, והגיעו בכנפיהם לשליש מגובה הבית. ותניא: מה מצינו בבית עולמים כרובים בשליש הבית הן עומדין, משכן נמי כרובים בשליש הבית הן עומדין. והמשכן היה עשר אמות, (היינו ששים טפחים), ושליש מזה הוא עשרים טפחים. אך הכרובים לא עמדו על הקרקע, אלא יצאו מהכפורת, והכפורת היתה בגובה עשרה טפחים, נמצא שגובה הכרובים עשרה טפחים, ונאמר בהם (שמות כה, כ): "והיו הכרובים פרשי כנפים למעלה, **סוככים** בכנפיהם על הכפרת", כך שלמעלה מעשרה נקרא 'סכך'. ולשיטת רבי יהודה (שהאמות שבכלי המשכן היו באורך חמשה

שְׁלֹשׁ דְּפָנוֹת⁴, וְשַׁחֲמָתָה מְרֻבָּה מְצַלְתָּהּ הָרִי
 שאינה קרויה סוכה, שהרי על שם הסכך קרויה
 "סוכה"⁵, ולכן היא פְּסוּלָה.

סָכָה יִשְׁנָה כַּמְבוּאָר לַקֶּמֶן, בֵּית שְׁמַאי פּוֹסְלִין
 שמצריכים לעשות את הסוכה לשם החג, וּבֵית הֶלֶל
מְכַשְׂרִין שאינם מצריכים לעשות את הסוכה לשם
 החג.⁶

וְאִיזוֹ הִיא סָכָה יִשְׁנָה שנחלקו בה בית שמאי ובית

ר' עובדיה מברטנורא
 ואוקמיה אטפח, נשאר שתיים
 כהלכתן ושלישית אפילו טפח.
 לפיכך סוכה שיש לה שתי
 דפנות זו אצל זו, עושה דופן ג'
 שיש בו טפח ומשהו ומעמידו
 בפחות מג' סמוך לאחד משתי
 הדפנות, שכל פחות מג' כלבוד
 דמי, ונחשב כאילו הוא דופן
 של ד' טפחים ונמצא רוב דופן
 עשוי, והרי יש לסוכה זו ג'
 דפנות. וצריך לעשות לה צורת

פתח. ואם שתי הדפנות הם זו כנגד זו וביניהן מפולש, מביא פס שיש בו ד' טפחים ומשהו ומעמידו
 בפחות מג' סמוך לאחד משתי הדפנות ונחשב כאילו יש בפס זה ז' טפחים שהוא שיעור הכשר
 סוכה לארכה ולרחבה, שהסוכה צריכה שתהא ז' על ז' כדי שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו,
 ו' על ו' לראשו ורובו, וטפח על טפח לשולחנו: ושחממתה מרובה מצלתה פסולה. הא בשוין,
 שהחמה כצל כשירה. ודוקא שהן שוין מלמטה בקרקעית הסוכה, דבידוע שלמעלה בסכך צלתה
 מרובה מחמתה, דאמרי אינשי כוואז מלעיל כאסתירא מלרע: בית שמאי פוסלין. דבעו סוכה
 לשמה, וזו סתם נעשית. ואילו תוך שלשים לחג כיון ששואלים בהלכות החג ל' יום קודם לחג,
 סתם העושה סוכה לשם חג הוא עושה, אבל קודם ל' סתמא לאו לשם חג הוא: וב"ה מכשירין.

ביאורים והרחבות

טפחים ולא שישה טפחים), דין זה נלמד מהלכה למשה מסיני, דאמר רבי חייא בר אשי אמר
 רב: שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני.

4. בגמרא (ו, ב) מובאת מחלוקת לענין מספר הדפנות, כדגרסינן: תנו רבנן: שתיים כהלכתן,
 ושלישית אפילו טפח. ורבי שמעון אומר: שלש כהלכתן ורביעית אפילו טפח. ומה טעם
 מחלוקתם? רבנן סברי: יש אם למסורת, ורבי שמעון סבר: יש אם למקרא. פירוש: רבנן
 סוברים שמה שכתב משה רבינו בספר תורה הוא האם והעיקר, ולא כפי שהוא נקרא, לפיכך
 נאמר בתורה פעמיים "בסכת" חסר, ופעם אחת "בסוכות" מלא (סוכות = 2), הרי כאן ארבע
 סוכות, הורד מקרא אחד לגופו, לעצם הענין של מצות סוכה, נשאר שלושה המלמדים לענין
 דפנות, שתיים כהלכתן - דפנות גמורות, ובאה הלכה למשה מסיני והעמידה את הדופן
 השלישית על טפח בלבד. ורבי שמעון סובר שכפי שהמילה נקראת הוא האם והעיקר, שיש
 אם למקרא, ולכן יש כאן שש סוכות, שהרי לפי הקריאה שלש פעמים נאמר "סוכות", הורד
 מקרא אחד לגופו (סוכות = 2) לעצם העניין של מצות סוכה, נשאר ארבעה המלמדים לענין
 דפנות, שלש כהלכתן, ובאה הלכה למשה מסיני והעמידה את הדופן הרביעית על טפח.

5. בגמרא (ז, ב) למדין מברייטא, שהחמה הפוסלת בסוכה היא דווקא חמה הבאה דרך הסכך,
 אבל אם הסוכה מסוככת כראוי, ובכל זאת חמתה מרובה מצילתה משום שבאה דרך הדפנות,
 כשרה. אולם לדעת רבי יאשיה, אף חמה הבאה דרך הדפנות פוסלת בסוכה.

6. בגמרא (ט, א) למדין שטעמם של בית שמאי מהכתוב (דברים טז, ג): "חג הסוכות תעשה
 לך שבעת ימים" - סוכה העשויה לשם חג בעינן (רש"י: סרס המקרא ודרשהו - "סוכות תעשה
 לחג"). ובית הלל לומדים מפסוק זה שמותר לעשות סוכה בחול המועד, ובית שמאי סוברים
 כרבי אליעזר שלדעתו אין עושין סוכה בחולו של מועד.

ר' עובדיה מברטנורא
דלא בעו סוכה לשם חג:
ב כאלו עשאה בתוך הבית.
ופסולה: תחתונה פסולה. דשני
סכנין יש לה. וקרא קא פסיל
סוכה שתחת הסוכה: אם אין
דיוורין בעליונה. שאינה ראויה
לדירה, כגון שאין גג התחתונה
יכולה לסבול כרים וכסתות של
עליונה. ולא נחלקו ת"ק ורבי
יהודה כשאינה יכולה לסבול
כלל, דבהא כולי עלמא מודו
שהתחתונה כשרה בסכך
העליונה, שהגג שלה אינו חשוב
גג, ולא הויא סוכה שתחת
הסוכה. ואם היא בריאה ויכולה
לקבל כרים וכסתות של
עליונה, כ"ע לא פליגי שהיא
פסולה. כי פליגי כשיכולה
לקבל ע"י הדחק, כגון שגג
התחתונה מתנועע ורופף

הלל? **כָּל עֲשֵׂי שְׂאֵה קֹדֶם לְחַג שְׁלֹשִׁים יוֹם** שמן
הסתם עשאה לצרכים אחרים ולא לשם מצוות
סוכה⁷. **אֲבָל אִם עֲשֵׂי שְׂאֵה בְּפִירוּשׁ לְשֵׁם חַג,**
אִפְּלוּ אם עשאה **מִתְחִלַּת הַשָּׁנָה** שעברה, מודים
בית שמאי שהיא **כְּשֵׁרָה**:

דיני הסכך של הסוכה

משנה ב

הַעוֹשֶׂה סִכּוֹתוֹ תַּחַת הָאֵילָן והאילן צילתו מרובה
מחמתו, נחשבת הסוכה **כְּאִלוּ עֲשֵׂי שְׂאֵה בְּתוֹךְ הַבֵּית**
ופסולה⁸.

העושה **סִכּוֹת עַל גְּבִי סִכּוֹת** באופן שהסכך של
התחתונה משמש כרצפה לעליונה, הסוכה **הַעֲלִיּוֹנָה**
כְּשֵׁרָה, וְהַתַּחְתּוֹנָה פְּסוּלָה⁹. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר:**
אִם אֵין דְּיוֹרִין בְּעֲלִיּוֹנָה כלומר שאינה ראויה

מכרים וכסתות של עליונה, ת"ק סבר דבהכי מקרי סוכה שתחת הסוכה ופסולה, ור"י סבר כיון
שאינה מקבלת כרים וכסתות של עליונה אלא על ידי הדחק, אינו חשוב גג, ואין זו סוכה שתחת

ביאורים והרחבות

7. **פירוש:** נהגו ישראל לדרוש ולעסוק בהלכות החג שלושים יום קודם החג, כדגרסינן
בפסחים (ו, א): שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום. ומוכח מדברי רש"י
שלא נאמרה הלכה זו קודם הפסח דוקא, אלא גם קודם חג הסוכות. וכיוון שכן, העושה סוכה
תוך שלושים יום - מן הסתם עושה אותה לשם חג. אבל העושה סוכה קודם לכך - מן הסתם
אינו עושה לשם חג.

8. בגמרא (ט, ב) למדין בשם רבא: לא שנו (העושה סוכתו תחת האילן) אלא באילן שצלתו מרובה
מחמתו, אבל חמתו מרובה מצלתו - כשרה (שהרי הצל בא מחמת הסוכה). ושואלין על כך: מדוע
אילן שחמתו מרובה מצלתו כשר, הרי מצטרף הסכך הפסול של ענפי האילן יחד עם הסכך
הכשר (להשלים צלתה של הסוכה)? והשיבו: "בשחבתן". כלומר, שהוריד את ענפי האילן למטה
ועירבם בתוך הסכך הכשר, וכיון שהרוב הוא סכך כשר, הרי שענפי האילן בטלים ברוב,
והסוכה כשרה. ואף מותר לעשות כן לכתחילה, ואין גוזרין "היכא דחבתן אטו היכא דלא
חבתן".

9. בגמרא (ט, ב) למדין הטעם לכך מברייטא, כדגרסינן: תנו רבנן: (נאמר בויקרא כג, מב)
"בסוכות תשב" - ולא בסוכה שתחת הסוכה, ולא בסוכה שתחת האילן, ולא בסוכה שבתוך
הבית. ושואלין: אדרבא "בסוכות" תרתי משמע (לשון רבים, ומיעוט רבים שתיים)? אמר רב נחמן
בר יצחק: "בסכת" כתיב (כתיב חסר).

עוד למדין בשם רבי ירמיה: פעמים ששתיהן כשרות, פעמים ששתיהן פסולות, פעמים
שתחתונה כשרה והעליונה פסולה, פעמים שתחתונה פסולה והעליונה כשרה.

לדירה, הסוכה **תַּחַתְּהוֹנָה בְּשֵׁרָה**¹⁰:

משנה ג

פֶּרֶס עָלֶיהָ - על הסכך **סָדִין מִפְּנֵי הַחֲמָה** שלא
יהא חם בסוכה, **או** שפרס את הסדין **תַּחַתְּהָ** -
מתחת לסכך **מִפְּנֵי הַנֶּשֶׁךְ** - עלים הנושרים מן
הסכך, שלא יפריעו ליושבי הסוכה¹¹, **או** **שִׁפְרָס**
כיסוי **עַל גְּבִי הַקִּינוֹף** - ארבעה עמודים בארבע
קצות המיטה וביניהם מוטות או חבלים, ועליהם פרס
סדין, הסוכה **פְּסוּלָה** מלישב בה, לפי שהסדין מקבל

ר' עובדיה מברטנורא
הסוכה. ואין הלכה כר':
ג נשר. שלא יהו עלין וקסמין
יורדין על השלחן. פירוש אחר:
שלא ינשרו העלין לאחר
שיבשו ותשאר הסוכה חממה
מרובה מצלתה. וסדין דבר
המקבל טומאה הוא ופסול
לסכך. ודוקא מפני הנשר, אבל
לנאותה כשרה: **או שפירס על**
גבי הקינוף. כלומר או אפילו
לא פרסו מפני הנשר, אלא לנוי
על מטתו ע"ג הקינוף שהן ד'

קונדסין לד' רגלי מטתו שהן גבוהין ומניח כלונסות מזה לזה על גביהן ופירס סדין עליהם והרחיקו
מן הסכך דהשתא לא מסכך בדבר המקבל טומאה דהא לאו לסכוכי שטחיה התם: פסולה. משום

ביאורים והרחבות

כיצד? **פעמים ששתיהן כשרות**: כגון שהסוכה התחתונה חממה מרובה מצלתה, והעליונה
צלתה מרובה מחמתה, והסוכה העליונה בתוך עשרים אמה מעל הקרקע, ונמצא שסכך
העליונה מועיל לעצמה ולתחתונה.

פעמים ששתיהן פסולות: כגון ששתיהן צלתן מרובה מחמתן, והעליונה עומדת מעל עשרים
אמה, וכיון שהעליונה פסולה מחמת היותה מעל עשרים אמה, הרי היא פוסלת את התחתונה.
פעמים שהתחתונה כשרה והעליונה פסולה: כגון שהתחתונה צלתה מרובה מחמתה וסוכה
כשרה היא, והעליונה חממה מרובה מצלתה, ושתייהן בתוך עשרים אמה.

פעמים שהעליונה כשרה והתחתונה פסולה: כגון ששתיהן צלתן מרובה מחמתן, והסוכה
העליונה בתוך עשרים אמה, שבזה התחתונה פסולה שהרי היא סוכה שתחת הסוכה, והעליונה
כשרה.

עוד למדין (י, א), כמה יהא בין סוכה לסוכה ותהא תחתונה פסולה (משום סוכה תחת סוכה)?
אמר רב הונא: טפח, שכן מצינו באהלי טומאה טפח (שחלל טפח נחשב להיות אהל לענין טומאת
מת). רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי: צריך שיהיה החלל ביניהם ארבעה טפחים, "שלא
מצינו מקום חשוב פחות מארבעה". שמואל אמר: עשרה טפחים, כהכשרה כך פסולה, מה
הכשרה בעשרה טפחים, אף פסולה בעשרה טפחים.

10. בגמרא (י, א) למדין, שאם אין גג התחתונה יכול לקבל כרים וכסתות של הסוכה העליונה
- הכל מודים שהתחתונה כשרה בסכך העליונה. ואם היה גג התחתונה חזק ויכול לקבל כרים
וכסתות של הסוכה העליונה - הכל מודים שהתחתונה פסולה. לא נחלקו אלא בכגון שגג
התחתונה רופף ויכול לשאת כרים וכסתות של העליונה רק מדוחק, שלדעת תנא קמא הרי
זו סוכה תחת סוכה ופסולה, ולדעת רבי יהודה כיון שהעליונה ראויה לדירה רק מדוחק, אין
התחתונה נחשבת כסוכה תחת סוכה וכשרה.

11. בגמרא (י, א) למדין בשם רב חסדא: לא שנו שהסוכה פסולה אלא שפירס מפני הנשר,
אבל אם פירס כדי לנאותה - כשרה.

עוד למדין (י, ב): נווי סוכה (סדינין הפרוסין תחת הסכך לנוי) המופלגין ממנה ארבעה (הרחוקים
מן הסכך ארבע טפחים), רב נחמן אמר: כשרה (שכיון שעשויים לנוי, בטלים לגבה ואינם חוצצים), רב
חסדא ורבה בר רב הונא אמרי: פסולה (משום אהל מפסיק).

ר' עובדיה מברטנורא
דאינו יושב בסוכה דאיהל
מפסיק ביניהם: אבל פורס הוא
ע"ג מטה שיש לה נקליטין.
שאינו אלא שנים והן יוצאין
באמצע המטה אחד
למראשותיה ואחד לרגליה
ונוטנין מזו לזו [כלונסא ופורס
עליו סדין] ומשום דאין לה גג
טפח רחב מלמעלה לא מקרי
אוהל: ד הדלה עליה. הגביה
על גבה: קיסום. אידרא בלע"ז,
והיא נדלה כגפן וכדלעת:
פסולה. לפי שאין מסככין
במחובר: ואם היה הסכך
הרבה מהם. שהיה שם סכך
כשר הרבה יותר מהגפן
והדלעת, כשרה. והוא שחבטן
וערבן עם הסכך כשר ואין
נראין בעין, דסכך כשר רבה
עליהן ומבטלן כשהן מעורבין:
או שקצצן. אף לאחר שסכך
בהן, כשרה. והוא שינענעם
לאחר קציצה, דאי לאו הכי
פסולה, דאמרה תורה (דברים
ט"ז) חג הסוכות תעשה, ולא מן
העשוי, כלומר כשתעשה תהא
ראוי לסוכה, ולא מן העשוי
בפסול, שאין ראוי לסוכה ואתה
מתקנה, כי הא דמכשר לה
בקציצה ולא הדר סתר לה.

טומאה ופסול לסכך. וכן פסול הקינוף לאכול או
לישון בו, לפי שהסדין נחשב כאוהל המפסיק בינו
לבין הסכך, ונמצא שאינו יושב בסוכה. **אבל פורס**
הוא על גבי נקליטי המטה - כילה כדמות אוהל,
היינו שני עמודים זקופים באמצע המיטה, אחד
למראשותיה ואחד למרגלותיה, ועליהם מוט או חבל.
ומשום שאין לה גג רחב טפח למעלה, והסדין מונח
בשיפוע, אינו נחשב אוהל לחצוץ בינו לבין הסכך:

משנה ד

הדלה עליה - על הסוכה **את הגפן ואת הדלעת**
ואת הקסום - מין עשב מטפס, **וסכך** בסכך כשר
על גבה - על גבי הסוכה, הסוכה **פסולה** לפי
שסיככה גם בדבר המחובר לקרקע, ואין מסככין
במחובר. **ואם היה סכך** - הסכך הכשר **הרבה**
מהן - מרובה מהגפן או הדלעת וערבבם עם הסכך
הכשר, ואינם נראים בעין, באופן שבטלים בסכך
הכשר, **או שקצצן** לענפים ונענעם, הסוכה
כשרה¹².

זה הפלל בעניין הסכך: **כל דבר שהוא מקבל**
טמאה כגון כלים, או **ואין גדולו מן הארץ** כגון
עורות - **אין מסככין בו**. **וכל דבר שאינו מקבל**
טמאה וגדולו מן הארץ - שמתקיימים בו שני
התנאים הללו - **מסככין בו**¹³:

אבל כשמנענע הוי כסותר וחוזר ומסכך, שמגביה כל אחד לבד ומניחו וחוזר ומגביה את חבירו
ומניחו: כל דבר שאינו כו'. לאפוקי כלי עץ ובגדי פשתן ומחצלאות, שאע"פ שגדוליהם מן הארץ
אין מסככין בהן הואיל ומקבלין טומאה: וגידוליו מן הארץ וכו'. דכתיב חג הסוכות [תעשה לך

ביאורים והרחבות

12. בגמרא (יא, א) למדין בשם רב, שלא די בקציצה, אלא צריך גם לנענע את הענפים לאחר
שקצצם, משום שנאמר בפסוק (דברים טז, יג): "חג הסוכות תעשה", ודרשו חז"ל: "תעשה" -
ולא מן העשוי, כלומר, שבשעת עשיית הסוכה תהיה כשרה וראויה לסוכה, ולא שבשעת
עשייתה היא פסולה ואחר כך אתה מתקנה. ולכן אחר שקצץ את הענפים צריך לנענעם,
שבזה כאילו סותר את הסוכה (שהרי עיקר הסוכה הוא הסכך) וחוזר ומסכך בסכך כשר.

13. בגמרא (יא, ב) למדין את המקור להלכה זו. אמר ריש לקיש: אמר קרא (בראשית ב, ו):
"ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה" - מה אד דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו

משנה ה

חֲבִילֵי קֶשׁ הקשורים בחבל **וְחֲבִילֵי עֲצִים וְחֲבִילֵי יָרְדִין** - ענפים דקים, אף על פי שאינם מקבלים טומאה וגידולם מן הארץ - **אֵין מְסַכְכִין בָּהֶן** כשהם קשורים וצרוּרים, גזירה שמא יניחם שם כדי לייבשם, ואחר כך יימלך להשאירם לשם סכך, ואז תיפסל משום "תעשה ולא מן העשוי", ולכן אסרו לסכך בהם אף אם מניחם מתחילה לשם סכך. **וְכָלֵן** - כל החבילות **שֶׁהִתְיָרְן** לחבל הקושר אותן - **בְּשֵׁרוֹת** כיוון שעשה מעשה לשם סכך.

וְכָלֵן - כל הפסולים לסכך, אף בהיותם חבילות, **בְּשֵׁרוֹת לְדַפְנוֹת** לפי שמשמעות המילה "סוכה" היא "סכך", וכל הפסולים השייכים לגבי "סוכה" אינם שייכים בדפנות:

משנה ו

מְסַכְכִין בְּנִסְרִים - לוחות עץ, **דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה**. **וְרַבִּי מֵאִיר אֹסֵר** לפי שדומים לתקרת הבית, ושמא יאמר אדם: מה לי לישיב תחת נסרים אלו, מה לי לישיב תחת קורות ביתי¹⁴.

ר' עובדיה מברטנורא

[באספך] מגרנד ומיקבך, בפסולת גרן ויקב הכתוב מדבר, כלומר מן הנשאר אחר שאספת הגורן והיקב כגון קשין וזמורות, מהם עשה סוכה: ה **וְחֲבִילֵי יָרְדִין**. מין קנים, ובעודן לחים בהמה אוכלתן, וכשיבשו עומדין להיסק: **אֵין מְסַכְכִין**. כשהן קשורים. ולא מפני שהן פסולים אלא פעמים שאדם בא וחבילתו על כתפו ומעלה ומניחה על גבי סוכה ליבשה ונמלך עליה לסכך, והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי בפסול, וזה לא נעשה אפילו לצל אלא ליבש והוי עשוי בפסול: וכולן. הפסולים ששינינו בסכך: כשרים לדפנות. דסוכה סכך משמע ולא דפנות. הילכך סוכות תעשה לך מגרנד, אסכך משמע ולא אדפנות: ו **מְסַכְכִין בְּנִסְרִים דְּבָרֵי רַבִּי יְהוּדָה**. בנסרים שיש בהם ארבעה שהוא שעור מקום חשוב דברי הכל פסולה. פחות

משלשה דברי הכל כשרה דחשיבי כקנים. כי פליגי משלשה ועד ארבעה, רבי יהודה סבר כיון דלית בהו שעור מקום חשוב לא גזרינן שמא ישב תחת תקרת הבית. ורבי מאיר סבר כיון דנפקי מתורת לבד גזרינן שמא יאמר מה לי לסכך באלו מה לי לישיב תחת תקרת ביתי. והלכה כר'

ביאורים והרחבות

מן הארץ, אף סוכה דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. ורבין בשם רבי יוחנן אמר: אמר קרא (דברים טז, יג): "באספך מגרנד ומיקבך" - בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר. ורב חסדא אמר מהכא (נחמיה ח, ט): "צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות, לעשות סוכות ככתוב".

14. בגמרא (יד, א) נחלקו רב ושמואל במה נחלקו רבי יהודה וחכמים. **רב** אמר: מחלוקת בנסרין שיש בהן ארבעה (טפחים), דרבי מאיר אית ליה גזרת תקרה (נסרים מרוחב ארבעה טפחים עושים תקרה לכל בית, ואם יתירו, שמא יבוא אדם לישון תחת תקרת ביתו, ולא יבנה סוכה), ורבי יהודה לית ליה גזרת תקרה, אבל בנסרין שאין בהן ארבעה - דברי הכל כשרה. **ושמואל** אמר: בנסרים משלשה ועד ארבעה מחלוקת, אבל יש בהן ארבעה - דברי הכל פסולה. וטעמם הוא: רבי יהודה סובר, שכיון שאין בהם שיעור מקום חשוב (ארבעה טפחים ומעלה) אין גזרינן בהם איסור, ורבי מאיר סובר, שכיון שהם יוצאים מתורת לבד (שדין לבד חל רק בפחות משלושה טפחים) גזרינן בהו איסור שימוש.

משנה ו

רבי אליעזר אומר: ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה כשם שבדירתו אוכל סעודה אחת ביום וסעודה אחת בלילה.

וחכמים אומרים: אין לדבר קצבה אלא אם ירצה - יאכל בסוכה, כשם שבדירתו אם רוצה אוכל ואם לאו אינו אוכל, חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד שחייב לאכול בסוכה כזית פת.³⁶ ועוד אמר רבי אליעזר: מי שלא אכל לילי יום טוב הראשון של החג, ישלים את הסעודה בלילי יום טוב האחרון - בשמיני עצרת, אף שאינו אוכל בסוכה.³⁷

וחכמים אומרים: אין לדבר תשלומין, על זה נאמר (קהלת א, טו): "מענות לא יוכל לתקן, ותסרון לא יוכל להמנות".

משנה ז

מי שהיה ראשו ורבו בסכה, ושלחנו נמצא בתוך הבית - בית שמאי פוסלין שלא יצא ידי חובתו, גזירה שמא יימשך אחר שולחנו לאכול חוץ לסוכה, ובית הלל מכשירין.³⁸

ביאורים והרחבות

חוץ לסוכה, וכאן אמרו: "העלום לסוכה"? ותרצו: חיסורי מחסרה והכי קתני: אם בא להחמיר על עצמו - מחמיר, ולית ביה משום יוהרא. ומעשה נמי והביאו לו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום את התבשיל, ולרבן גמליאל שני כתבות ודלי של מים, ואמרו: העלום לסוכה. וכשנתנו לו לרבי צדוק אוכל פחות מכביצה - נטלו במפה, ואכלו חוץ לסוכה, ולא בירך אחריו.

36. בגמרא (כז, א) למדין בשם רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק את החיוב לאכול כזית פת בסוכה בליל החג הראשון: נאמר כאן "חמשה עשר", ונאמר "חמשה עשר" בחג המצות, מה להלן - לילה הראשון חובה לאכול מצה, מכאן ואילך רשות, אף כאן - לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות. ובפסח מניין שחייב לאכול מצה בלילה הראשון? שנאמר: "בערב תאכלו מצות" - הכתוב קבעו חובה.

37. בגמרא (כז, א) שואלין, כיצד אמר רבי אליעזר שישלים ביום טוב האחרון שהוא שמיני עצרת, ויאכל מחוץ לסוכה, הרי הוא אמר: "ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה (בסוכה ממש ולא מחוץ לסוכה), אחת ביום ואחת בלילה"? ותרצו בשם רב אמר: חזר בו רבי אליעזר ממה שאמר שחייב אדם לאכול ארבע עשרה סעודות, והסכים לדעת חכמים, שאין חיוב אלא בלילה הראשון, ונחלק עליהם לגבי תשלומין, שלדעתו יש לה תשלומין.

38. בגמרא (ג, א) למדין, שהמחלוקת היא גם בסוכה קטנה ביחס לשיעור הכשר הסוכה, וגם

ר' עובדיה מברטנורא

נטילת ידיים, ומשום ברוכי נטל פחות מכביצה. דאילו משום סוכה הא אמרינן אוכלים אכילת עראי חוץ לסוכה ואפילו יותר מכביצה: ו ארבע עשרה סעודות. ב' סעודות בכל יום לז' הימים: אין לדבר קצבה. אם רצה לאכול לא יאכל חוץ לסוכה. רצה להתענות יתענה ואין נזקקין לו: חוץ מלילי יו"ט הראשון. דילפינן חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות, מה אכילת מצה לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות, אף סוכה כן: ישלים בלילי יו"ט האחרון. בליל שמיני עצרת. ואין הלכה כר"א בשתייהן: ז ב"ש פוסלין. והלכה כב"ש.

ר' עובדיה מברטנורא
בין בסוכה גדולה והוא יושב על
פתח הסוכה ושולחנו בתוך
הבית, בין בסוכה קטנה שאינה
מחזקת ראשו ורובו ושולחנו,
הכל אסור, גזירה שמא ימשך
אחר שולחנו: ח נשים ועבדים
וקטנים כו'. דאמר קרא (ויקרא
כ"ג) כל האזרח בישראל,
להוציא את הנשים, דאע"ג
דחייבות באכילת מצה ליל
ראשון של פסח אין חייבות
בסוכה ליל ראשון של חג: קטן
שאינו צריך לאמו. כל שנעור
משנתו ואינו קורא אימא אימא
הוי אין צריך לאמו וחייב ופחות
מכאן פטור. וכן הלכה. ודוקא
שקורא ושונה ואינו שותק עד
שתבא אמו אליו הוא דנקרא
צריך לאמו, אבל קורא פעם
אחת ושותק לאו צריך לאמו
הוא:

אָמְרוּ לָהֶן בֵּית הַלֵּל לְבֵית שְׁמַאי: וְכִי לֹא כָּךְ
הָיָה מַעֲשֶׂה, שֶׁהָלְכוּ זִקְנֵי בֵּית שְׁמַאי וְזִקְנֵי
בֵּית הַלֵּל לְבַקֵּר אֶת רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן הַחוּרָנִית*,
וּמִצְאוּהוּ שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב רֹאשׁוֹ וְרַבּוֹ בִּסְפָה,
וְשָׁלְחָנוּ בְּתוֹךְ הַבֵּית, וְלֹא אָמְרוּ לוֹ דְּבָר? אָמְרוּ
לָהֶן בֵּית שְׁמַאי: מִשֵּׁם אַתֶּם מְבִיאִים רֵאִיָּה?
אָף הֵם - זִקְנֵי בֵּית שְׁמַאי אָמְרוּ לוֹ לְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן
הַחוּרָנִי: אִם בֶּן הָיִיתָ נוֹהֵג תְּמִיד, אִזִּי לֹא קִיַּמְתָּ
מִצְוַת סְפָה מִיָּמֶיךָ:

משנה ח

נָשִׁים וְעֶבְדִּים וְקֹטְנִים, פְּטוּרִים מִן הַסְּפָה³⁹.
אולם קָטָן שְׁאִינוֹ צָרִיךְ עוֹד לְאִמּוֹ ויִּכּוֹל לְהִסְתַּדֵּר
לְבַדּוֹ, חֵיב בִּסְפָה מְדַרְבְּנָן, מִדִּין חִינוּךְ⁴⁰.
מַעֲשֶׂה וְיִלְדָּה כָּלְתָהּ שֶׁל שְׁמַאי הֶזְקָן, וּפְתַח -
הוֹרִיד אֶת הַמַּעֲזִיבָה - כִּיסוּי הַטִּיט שֶׁמַּעַל קוֹרוֹת
הַגֶּגֶ, וְהִשְׁאִיר רַק אֶת הַקּוֹרוֹת, וְסָכַךְ עַל גְּבִי הַמַּטָּה
בְּשִׁבְלֵי הַקָּטָן שְׁנוּלָד, שִׁישֵׁב בַּסּוּכָה⁴¹:

ביאורים והרחבות

בסוכה גדולה ביחס למקום הישיבה, וחיסורי מחסרה והכי קתני: מי שהיה ראשו ורובו בסוכה
ושולחנו בתוך הבית (כלומר, שהסוכה גדולה היא, אלא שיושב על פתחה ואוכל על שולחנו שבתוך
הבית), בית שמאי אומרים: לא יצא, ובית הלל אומרים: יצא. ו(סוכה) שאינה מחזקת אלא כדי
ראשו ורובו בלבד, בית שמאי פוסלין (גזרין שמא ימשך אחר שולחנו), ובית הלל מכשירין (שאינם
גוזרים בכך).

39. בגמרא (כח, ב) למדין למסקנה, שנשים פטורות מן הסוכה מהלכה למשה מסיני, ואף על
פי שסוכה היא מצוות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות ממילא, היה צריך ללמוד זאת
במיוחד, לפי שהיה אפשר לחייב משום "תשבו כעין תדורו" - מה דירה איש ואשתו אף סוכה
איש ואשתו, או שהיינו לומדים בגזירה שווה מחג המצות, לכן באה הלכה למשה מסיני
ללמדנו שפטורות.

40. בגמרא (כח, ב) שואלין: היכי דמי קטן שאינו צריך לאמו? והשיבו: כל שנפנה ואין אמו
מקנחתו. רבי שמעון אומר: כל שנעור ואינו קורא אמו אמו (שאינו כרוך אחריה לקרות ולשנות
עד שתבוא אליו, אבל אם קורא ושותק - לאו צריך לאמו הוא).

41. בגמרא (כח, ב) שואלין: מעשה לסתור! הרי אמרנו ברישא שקטן פטור מן הסוכה
והמעשה מלמד שגם קטן חייב בסוכה? ותוצו: חסורי מחסרה והכי קתני: ושמאי מחמיר,
ומעשה נמי וילדה כלתו של שמאי הזקן ופתח את המעזיבה וסיכך על המיטה בשביל הקטן.

רבי יוחנן בן החורנית היה תנא בדור הראשון, במאה שנה שלפני החורבן. אף שהיה מתלמידי בית שמאי,
לא היה נוהג אלא כבית הלל.

משנה ט

כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים של חג הסוכות **אָדָם עוֹשֶׂה** את סִפְתּוֹ לדירת קֶבֶעַ וּבֵיתוֹ הקבוע לדירת עֲרָאִי.⁴²

אם יָרְדוּ גִשְׁמִים, מְאִימָתִי יחשב כמצטער ויהיה פטור מלישב בסוכה, ואז יהיה מְתֵר לַפְּנוֹת כליו מהסוכה לבית? מִשְׁתַּסְּרָה הַמִּקְפָּה - תבשיל סמך, ומשיתקלקל מטיפות הגשמים הנכנסות לתוכו, מותר לצאת מן הסוכה.

מִשְׁלּוֹ מִשְׁלֵי, לָמָּה הִדְבֵּר דּוֹמָה? לְעֶבֶד שֶׁבֶא לְמוֹזוֹג כּוֹס לְרֵבּוֹ, וְשִׁפְךָ לוֹ רְבוֹ את הקיתון על פָּנָיו ומראה לו בכך שאינו מעוניין בשימוש:

פרק שלישי

דיני הלולב

משנה א

לולב הגזול ובכך לא מקיים בו את ציווי התורה (ויקרא כג, מ): "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם" - משלכם⁴³, **וְהִיבִשׁ** שאינו "הדר"⁴⁴ - פָּסוּל ואינו יוצא בו ידי חובתו. לולב שֶׁל אֲשֶׁרֶה - עץ הנעבד לעבודה זרה, שצריך לשורפו, וְשֶׁל עֵיר הַנִּדְחָת - עיר שרוב אנשיה הודחו לעבוד עבודה זרה, שחייבים לשרוף את כל

ר' עובדיה מברטנורא

ט סוכתו קבע. שאם יש לו כלים נאים ומצעות נאות מעלן לסוכה: משתסרה המקפה. משתקלקל המקפה. כל תבשיל שאינו לא רך ולא קשה אלא קפוי קרוי מקפה. ורוב בני אדם מואסין תבשיל כזה, ובמעט מים מתקלקל לגמרי. ומקפה של גריסין של פול היא ממהרת להתקלקל בגשמים יותר משאר מקפות, ואם ירדו גשמים עד שאילו היה לפניו מקפה של גריסין היתה מתקלקלת, מותר לפנות מיד: ושפך לו. רבו קיתון על פניו של עבד, כלומר אי אפשר בשימוש. אף כאן גשמים הללו מראין שאין הקב"ה מקבל מעשיהם ברצון: ג א לולב הגזול פסול. דכתיב ולקחתם לכם, משלכם. ולאחר יאוש בעלים נהי דשלו הוא שקונה אותו ביאוש, מכל מקום הוי מצוה הבאה בעבירה: והיבש פסול. דבכולהו בעינן הדר וליכא: של אשירה. אילן הנעבד: ושל עיר הנדחת פסול. דלשרפה קאי. ולולב

ביאורים והרחבות

42. בגמרא (כח, ב) למדין, תנו רבנן: כל שבעת הימים, אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים - מעלן לסוכה, מצעות נאות - מעלן לסוכה. אוכל ושותה ומטייל בסוכה. מנא הני מילי? דתנו רבנן: "תשבו" כעין תדורו. מכאן אמרו: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי.

43. בגמרא (ל, א) למדין בשם רבי שמעון בן יוחאי, שלולב הגזול פסול אפילו אם נתייאשו הבעלים ונמצא מנענע בלולב שלו, משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה, שנאמר (מלאכי א, יג): "והבאתם גזול ואת הפֶּסֶחַ ואת החולה", גזול דומיא דפֶּסֶחַ, מה פֶּסֶחַ לית ליה תקנתא - אף גזול לית ליה תקנתא (כלומר, אפילו אם גזל ונתייאשו הבעלים ונמצא שנענע בלולב שלו, פסול משום מצוה הבאה בעבירה).

44. בגמרא (לא, א) למדין בשם התוספתא: תנא: יבש פסול, רבי יהודה מכשיר. אמר רבא: מחלוקת בלולב, דרבנן סברי: מקשינן לולב לאתרוג, מה אתרוג בעי הדר - אף לולב בעי הדר. ורבי יהודה סבר: לא מקשינן לולב לאתרוג, אבל באתרוג דברי הכל הדר בעינן.

משנה ט

כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים של חג הסוכות **אָדָם עוֹשֶׂה** את סִפְתּוֹ לדירת קֶבֶעַ וּבֵיתוֹ הקבוע לדירת עֲרָאִי.⁴²

אם יִרְדּוּ גִשְׁמִים, מֵאִימָתִי יחשב כמצטער ויהיה פטור מלישב בסוכה, ואז יהיה מִתֵּר לַפְּנוֹת כליו מהסוכה לבית? מִשְׁתַּסְּרָה הַמִּקְפָּה - תבשיל סמך, ומשיתקלקל מטיפות הגשמים הנכנסות לתוכו, מותר לצאת מן הסוכה.

מִשְׁלּוֹ מִשְׁלֵי, לָמָּה הִדְבֵּר דּוֹמָה? לְעֶבֶד שֶׁבֶא לְמוֹזוֹג כּוֹס לְרֵבּוֹ, וְשִׁפְךָ לוֹ רְבוּ את הקיתון על פָּנָיו ומראה לו בכך שאינו מעוניין בשימוש:

פרק שלישי

דיני הלולב

משנה א

לולב הגזול ובכך לא מקיים בו את ציווי התורה (ויקרא כג, מ): "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם" - משלכם⁴³, **וְהִיבִשׁ** שאינו "הדר"⁴⁴ - פֶּסוּל ואינו יוצא בו ידי חובתו. לולב שֶׁל אֲשֶׁרֶה - עץ הנעבד לעבודה זרה, שצריך לשורפו, וְשֶׁל עֵיר הַנִּדְחָת - עיר שרוב אנשיה הודחו לעבוד עבודה זרה, שחייבים לשרוף את כל

ר' עובדיה מברטנורא

ט סוכתו קבע. שאם יש לו כלים נאים ומצעות נאות מעלן לסוכה: משתסרה המקפה. משתקלקל המקפה. כל תבשיל שאינו לא רך ולא קשה אלא קפוי קרוי מקפה. ורוב בני אדם מואסין תבשיל כזה, ובמעט מים מתקלקל לגמרי. ומקפה של גריסין של פול היא ממהרת להתקלקל בגשמים יותר משאר מקפות, ואם ירדו גשמים עד שאילו היה לפניו מקפה של גריסין היתה מתקלקלת, מותר לפנות מיד: ושפך לו. רבו קיתון על פניו של עבד, כלומר אי אפשר בשימוש. אף כאן גשמים הללו מראין שאין הקב"ה מקבל מעשיהם ברצון: ג א לולב הגזול פסול. דכתיב ולקחתם לכם, משלכם. ולאחר יאוש בעלים נהי דשלו הוא שקונה אותו ביאוש, מכל מקום הוי מצוה הבאה בעבירה: והיבש פסול. דבכולהו בעינן הדר וליכא: של אשירה. אילן הנעבד: ושל עיר הנדחת פסול. דלשרפה קאי. ולולב

ביאורים והרחבות

42. בגמרא (כח, ב) למדין, תנו רבנן: כל שבעת הימים, אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים - מעלן לסוכה, מצעות נאות - מעלן לסוכה. אוכל ושותה ומטייל בסוכה. מנא הני מילי? דתנו רבנן: "תשבו" כעין תדורו. מכאן אמרו: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי.

43. בגמרא (ל, א) למדין בשם רבי שמעון בן יוחאי, שלולב הגזול פסול אפילו אם נתייאשו הבעלים ונמצא מנענע בלולב שלו, משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה, שנאמר (מלאכי א, יג): "והבאתם גזול ואת הפֶּסֶח ואת החולה", גזול דומיא דפֶּסֶח, מה פֶּסֶח לית ליה תקנתא - אף גזול לית ליה תקנתא (כלומר, אפילו אם גזל ונתייאשו הבעלים ונמצא שנענע בלולב שלו, פסול משום מצוה הבאה בעבירה).

44. בגמרא (לא, א) למדין בשם התוספתא: תנא: יבש פסול, רבי יהודה מכשיר. אמר רבא: מחלוקת בלולב, דרבנן סברי: מקשינן לולב לאתרוג, מה אתרוג בעי הדר - אף לולב בעי הדר. ורבי יהודה סבר: לא מקשינן לולב לאתרוג, אבל באתרוג דברי הכל הדר בעינן.

אשר בה - **פסול** שהואיל ועומדים לשריפה, נחשבים כשרופים, והרי זה כאילו אין בהם שיעור. לולב שנקטם - נחתך ראשו⁴⁵, נפרצו עליו - שנתלשו לגמרי, שנפלו מהשדרה וקשרם אליה - **פסול**⁴⁶. לולב שנפרדו עליו זה מזה כענף דקל בוגר - **כשר**. **רבי יהודה אומר**: אם נפרדו העלים יאגדנו מלמעלה עם שדרת הלולב, ואם לא עשה כן - הלולב פסול⁴⁷. **צני הר הברזל** - דקלים קשים הגדלים בהרים, שהעלים שלהם קצרים מאד - **כשרות** ללולב⁴⁸. ומהו שיעור הלולב? **לולב שיש בו** - באורכו שיעור **שלשה טפחים** כאורך ההדס, וטפח נוסף **כדי לנענע בו** - **כשר** למצוותו⁴⁹.

דיני הדס

משנה ב

הדס⁵⁰ **המזיל והיבש** - **פסול**. הדס של **אשה ושל עיר הנדחת** - **פסול** מהטעמים שנזכרו בלולב במשנה א.

ר' עובדיה מברטנורא בעי שיעור, והני כיון דלשריפה קיימי אין שיעורן קיים: נקטם ראשו פסול. דלא הוי הדר: נפרצו עליו. ואינן מחוברין אלא ע"י אגידה: נפרדו עליו. מחוברים הן בשדרה, אלא שלמעלה הן נפרדין לכאן ולכאן כענפי אילן: יאגדנו מלמעלה. אם נפרדו עליו יאגדם שיהיו עולים עם השדרה כשאר לולבים. ואין הלכה כר"י: צני הר הברזל. יש דקלים שלולבין שלהן עליהן קצרים מאד ואין עולין על אורך השדרה. אם הן ארוכין כל כך עד שראשו של זה מגיע לצד עקרו של זה כשרים: כל לולב שיש בו שלשה טפחים. כנגד אורך ההדס וטפח יותר, כדי לנענע בו, דלולב בעי לנענעי כדלקמן: כדי לנענע בו. תני, וכדי לנענע בו, דהיינו טפח יותר על שלשה טפחים:

ביאורים והרחבות

45. בגמרא (לא, ב) למדין בשם רב הונא: לא שנו אלא נקטם, אבל נסדק - כשר. ודוקא נסדק מעט כשר, אבל העשוי כהימנך, דהיינו, העשוי כמזלג ששני החלקים נפרדים לגמרי זה מזה - פסול.
46. בגמרא (לב, א) שואלין לעניין נחלקה התיומת (העלה הכפול המרכזי שבולב) מהו? ותרצו בשם רבי יהושע בן לוי: נחלקה התיומת - נעשה כמי שניטלה התיומת, ופסול.
47. בגמרא (שם) למדין טעמו של רבי יהודה מברייטא, תניא: רבי יהודה אומר משום רבי טרפון: "כפות תמרים" - כפות, אם היה פרוד - יכפתנו.
48. בגמרא (שם) למדין בשם אביי: לא שנו (שצני הר הברזל כשרות) אלא שראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, אבל אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה - פסול.
49. בגמרא (לב, ב) למדין: אמר רב יהודה אמר שמואל: שיעור הדס וערבה - שלושה (טפחים), ולולב ארבעה, כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח. ורבי פרנך אמר רבי יוחנן: שדרו של לולב, צריך שיצא מן ההדס טפח.
50. בגמרא (שם) למדין את המקורות לזיהוי ההדס. תנו רבנן: "ענף עץ עבות" - שענפיו חופין את עצו. ואי זה הוא? הווי אומר זה הדס. ושואלין, אולי נאמר שהוא עץ זית שגם בו ענפיו חופין על עצו ותרצו: בעינן "עבות". כלומר, העלים צריכים להיות כעין שרשרת, ואין זה בזית. עוד שואלין, אולי נאמר שההדס הוא הדולב, שעליו עשויים כעין מקלעת? ותרצו:

נְקֻטָּם רֵאשׁוֹן של ההדס ואינו הדר, או **נִפְרָצוּ** - נשרו רוב עָלָיו, או שֶׁהָיוּ עֲנָבָיו - פרי ההדס מִרְבּוֹת מְעַלְיוֹ - פָּסוּל שאינו הדר⁵¹. וְאִם מְעַטָּן את פירות ההדס, ועתה יש בו רוב עלים - פָּשֵׁר⁵². וְאִין מְמַעֲטִין ענבים אלה בַּיּוֹם טוֹב משום שנראה כמתקן כלי⁵³.

דיני ערבה

משנה ג

עֲרֵבָה⁵⁴ גְּזוּלָה וְיִבְשָׁה - פָּסוּלָה.

ערבה שֶׁל אִשָּׁרָה וְשֶׁל עֵיר הַנִּדְחָת - פָּסוּלָה מהטעמים שנזכרו במשנה א.

נְקֻטָּם רֵאשׁוֹן של הערבה, או שֶׁנִּפְרָצוּ - נשרו עָלָיָהּ, וְהַצְפָּצָה - מין ערבה

ביאורים והרחבות

צריכים אנו שיהיו ענפיו חופין את עצו, ואין זה בדולב. עוד שואלין, אולי נאמר שההדס הוא שיח ההרדוף? אמר אביי: נאמר "דרכיה דרכי נועם", ואין זה מתקיים בהרדוף (שהוא פוצע את הידיים, שראשי עליו עשויין חדין כמחט). רבא אמר מהכא: "האמת והשלום אהבו" (וזה אינו לא אמת ולא שלום, שהוא עשוי לסם המוות).

עוד למדין בסימנים לזיהוי ההדס, תנו רבנן: קלוע כמין קליעה ודומה לשלשלת - זהו הדס. רבי אליעזר בן יעקב אומר: "ענף עץ עבות" - עץ שטעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה הדס. ושואלין היכי דמי "עבות"? אמר רב יהודה: והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא. כלומר, שלושה שלושה עלים, היוצאים ממקום אחד.

51. בגמרא (לג, ב) למדין בשם רב: לא שנו (שהדס שענביו מרובות מעליו - פסול) אלא ענביו שחורות, אבל ענביו ירוקות - מיני דהדס הוא, (שמראהו שווה להדס) וכשר.

52. בגמרא (לג, ב) למדין, "מיעטן כשר" כיצד? אם לפני שאגד את המינים - פשיטא הוא שכשר, אלא המשנה מדברת שמיעטן לאחר שאגדן בלולב, ואף על פי כן כשר, משום שסובר התנא, שְׁאֵגֵד הַלּוּלָב אינו גמר המצוה, אלא רק הכנה שמכין את המינים למצוותם.

53. בגמרא (לג, ב) למדין, שאם עבר ולקטן ביום טוב, כשר. עוד אמרו: אין ממעטין ביום טוב, משום רבי אליעזר ברבי שמעון אמרו: ממעטין. ושואלין: והרי מתקן כלי הוא? ותוצו: אמר רב אשי: כגון שלקטן לאכילה, ורבי אליעזר סובר כאביו שדבר שאינו מתכוון מותר. ואין כאן דין של "פסיק רישיה ולא ימות", שהרי יש לו הדס כשר אחר, ולא צריך להדס זה, הילכך אין כאן תיקון כלי.

54. בגמרא (לג, ב) למדין: "ערבי נחל" - הגדלין על הנחל. דבר אחר: "ערבי נחל" - שעלה שלה משוך כנחל. תניא אידך: "ערבי נחל" - אין לי אלא ערבי נחל, של בעל ושל הרים מניין? תלמוד לומר: "ערבי נחל" מכל מקום. אבא שאול אומר: "ערבי" - שתיים, אחת ללולב ואחת למקדש (מצוות ערבה במקדש להקיף בה המזבח, כדלקמן ד, ה). ורבנן, למקדש מנא להו? הילכתא (הלכה למשה מסיני) גמירי להו.

ר' עובדיה מברטנורא
עגול: ושל בעל. שגדלה בשדה
ולא בנחל, כשרה. לא נאמר
ערבי נחל אלא שדבר הכתוב
בהווה: ד אפילו שנים קטומין.
אהדסים קא. ובגמרא פריך אי
קטום פסול והוא מצריך שלשה
ליבעי כולהו שלמים, ואי קטום
כשר ליכשר שלשתן קטומים.
ומסיק דחזר בו רבי ישמעאל
מתחלת דבריו שהיה מצריך
שלשה הדסים ומכשיר אפילו
שנים קטומין. והוא הדין אי לא
מיייתי להו כלל דקטומין כמאן
דליתנהו דמי: אפילו שלשתן
קטומין. דלא בעי הדר בהדס.
והלכה כרבי טרפון: ה של
ערלה ושל תרומה טמאה
פסול. דאמר קרא (ויקרא כ"ג)
ולקחתם לכם, שיהיה ראוי

שהעלים שלה עגולים - פסול⁵⁵.
ערבה כמנשה - שמתחילים עליה לנבול ולהתייבש
קצת, וישנשו מקצת עליה, ושל בעל - ערבה
הגדלה בשדה על מי גשמים ולא על הנחל - פשרה:

משנה ד

רבי ישמעאל אומר: למצוות ארבעת המינים
נוטלים שלשה הדסים ושתי ערבות ולולב
אחד ואתרוג אחד. אפילו כאשר שנים מן
ההדסים קטומים - קצוצים בראשם, ואחד בלבד
אינו קטום - כשרים הם⁵⁶.
רבי טרפון אומר: אפילו שלשתן יכולים להיות
קטומים שלדעתו אין צריך "הדר" בהדס.
רבי עקיבא אומר: בשם שלולב אחד ואתרוג
אחד הם כשרים, כך הדס אחד וערבה אחת
אם הם כשרים יצא ידי חובתו:

דיני האתרוג

דוגמא

משנה ה

אתרוג⁵⁷ תגזול והיבש - פסול.
אתרוג של אשרה - אילן שעובדים אותו לשם עבודה זרה, ושל עיר הנדחת
- פסול כמבואר הטעם במשנה א.
אתרוג של ערלה - בשלש השנים הראשונות לנטיעתו - פסול לפי שאסור
באכילה והנאה, ואינו בכלל "ולקחתם לכם" - הראוי לכם.

ביאורים והרחבות

55. בגמרא (לד, א) למדין: תנו רבנן: אי זהו ערבה ואיזהו צפצפה? ערבה קנה שלה אדום, ועלה שלה משוך, ופיה חלק. צפצפה, קנה שלה לבן, ועלה שלה עגול, ופיה דומה למגל.
56. בגמרא (לד, ב) למדין מברייטא את טעמו של רבי ישמעאל, כדגרסינן: תניא: רבי ישמעאל אומר: "פרי עץ הדר" - אחד, "כפות תמרים" - אחד, (משום שנכתב "כפת" חסר - לשון יחיד). "ענף עץ עבות" - שלושה (שמתואר בשלוש תיבות), "ערבי נחל" - שתיים.
ומה שאמר אחר כך "אפילו שניים קטומים ואחד אינו קטום" - מבואר בגמרא שחזר בו רבי ישמעאל ממה שהצריך שלשה הדסים, ומכשיר אפילו כששניים קטומים. והוא הדין אם לא יביאם כלל, דקטום כמי שאינו.
57. בגמרא (לה, א) למדין מברייטא, מניין ש"פרי עץ הדר" הוא האתרוג. תנו רבנן: "פרי עץ הדר" - עץ שטעם עזו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג. רבי אומר: אל תקרי הדר אלא הדיר,

אתרוג **שֶׁל תְּרוּמָה טְמֵאָה - פְּסוּל** לפי שאסור באכילה. אתרוג **שֶׁל תְּרוּמָה טְהוֹרָה** - לכתחילה **לֹא יִטוּל** לפי שהלולב רטוב במים ומרטיב את האתרוג, ובכך מכשירו לקבל טומאה, ואסור לגרום טומאה לתרומה⁵⁸, **וְאִם נָטַל - פָּשֵׁר**.

אתרוג **שֶׁל דְּמָאִי** - שגלח מעם הארץ, וספק אם הופרשו ממנו תרומות ומעשרות, ואסור לאכלו עד שיעשר, **בֵּית שַׁמַּאי פּוֹסְלִין** לפי שאסור באכילה, **וּבֵית הַלֵּל מְכַשְׁרִין** לפי שראוי לעניים (כמבואר בדמאי ג, א), ואם ירצה יפקיר נכסיו ויהיה עני, ויהיה מותר באכילת הדמאי.

אתרוג **שֶׁל מַעֲשֵׂר נִינִי בִירוּשָׁלַיִם** שבה אוכלים פירות מעשר שני - **לֹא יִטוּל** לפי שמכשירו לקבל טומאה, **וְאִם נָטַל - פָּשֵׁר**:

משנה ו

עֲלֵתָה חֲזוּזִית - גידול כמין אבעבועות דקות **עַל רֶבֶב** של האתרוג, וכן אם **נָטְלָה פְּטָמָתָה** - כמין עץ קטן בקצה העליון, או **נִקְלַף** האתרוג, או **נִסְדַּק**, או **נִקַּב וְחִסַּר כֹּל שֶׁהוּא**⁵⁹ - **פְּסוּל**.

אם **עֲלֵתָה חֲזוּזִית עַל מַעוֹטָו** בלבד⁶⁰, או **נָטַל עֲקָצוֹ** - העץ שבקצהו התחתון

ביאורים והרחבות

מה דיר זה - יש בו גדולים וקטנים, תמימים ובעלי מומין, הכי נמי - יש בו גדולים וקטנים, תמימים ובעלי מומין. כלומר, עד שגדלים אתרוגים קטנים של שנה זו, עדיין גדולים של שנה קודמת קיימים, שהאתרוג גדל ודר באילנו שנים ושלוש שנים, ואינו נושר מן העץ כשאר העצים. **רבי אבהו** אמר: אל תקרי "הָדָר" אלא הָדָר - דבר שדר באילנו משנה לשנה. **בן עזאי** אומר: אל תקרי "הדר" אלא אידור, שכן בלשון יווני קורים למים "אידור", ואיזו היא שגדל על כל מים? הווי אומר זה אתרוג.

58. בגמרא (לה, ב) למדין טעם נוסף מדוע לא יטול לכתחילה אתרוג של תרומה טהורה, משום שעל ידי משמוש הידיים באתרוג נמאסת קליפתו מאכילה, נמצא שמתקלקל ומפסיד את התרומה.

59. בגמרא (לו, א) למדין: נקלף כולו - כשר, מקצתו - פסול, לפי שאז יש לו מראה מנומר. ניקב נקב מפולש מקצה לקצה - פסול, ואם ניקב נקב שאינו מפולש הרי זה פסול רק מגודל של מטבע כאיסור ומעלה.

60. בגמרא (לה, ב) למדין בשם רב: לא שנו אלא במקום אחד, אבל בשניים ושלושה מקומות - הוה ליה כמנומר, ופסול. אמר רבא: ועל חוטמו (בחלקו העליון של האתרוג) ואפילו במשהו, נמי פסול.

ר' עובדיה מברטנורא
לכם: ואם נטל כשר. שהרי יש
בה היתר אכילה: ובית הלל
מכשירין. דהא חזי לעניים,
כדתנן מאכילין את העניים
דמאי: בירושלים כו'. אבל חזן
לירושלים לא, דבעינן לכם
שיהא ראוי לכם: ו עלתה
חזוית. כמין אבעבועות דקות:
על רובו. במקום אחד הוא
דבעינן רובו, אבל בב' או בג'
מקומות אפילו על מיעוטו
פסול. ועל פטמתו אפילו כל
שהוא פסול, ששם הוא נראה
יותר מבשאר מקומות: פטמתו.
הדד שבראשו. כמו פטמא של
רמון: נקלף פסול. ודוקא
שנקלף כולו, אבל מקצתו כשר.
ואית דאמרי איפכא נקלף
מקצתו פסול, דמיחזי כמנומר,
אבל נקלף כולו כשר. והאי
נקלף לאו שהוסרה הקליפה עד
שנראה הלבנונית שבתוכו,

שבו הוא מחובר לעץ, או נקב האתרוג ולא חסר כל שהוא על ידי הנקיבה - פשוט. אתרוג בצבע הפושי - פסול. והירוק ככרתי - מין צמח - רבי מאיר מכשיר, ורבי יהודה פוסל לפי שאינו הדר:

משנה ז

שעור אתרוג הקטן ביותר, רבי מאיר אומר: כגוזז ולא פחות. רבי יהודה אומר: כפיצה. ובגדול - השיעור הגדול ביותר של אתרוג, כרבי שיאחז שנים בידו אחת, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר: אין שיעור לגודלו כלפי מעלה, אפלו אם אדם אחד יאחזנו בשתי ידיו האתרוג כשר:

מצוות נטילת הלולב

משנה ח

אין אוגדין את הלולב עם ההדסים והערבות אלא במינו - באחד מהמינים שבארבעת המינים שבלולב, שלא להוסיף מין חמישי ויעבור על כל תוסף, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר: מותר לאגדם אפלו במשיחה - חבל⁶¹. אומר רבי מאיר: מעשה באנשי ירושלים, שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב - חוטי זהב העשויים כשרשראות. אמרו לו חכמים לרבי מאיר: אין מכאן ראייה, שכן במינו היו אוגדין אותו מלמטה במקום אחיזתו ששם מתקיימת מצוות אגד, והאיגודים שלמעלה עשויים לנוי בלבד:

ר' עובדיה מברטנורא דהאי הוי חסר ופסול, אלא שנקלף ממנו גלד דק ומראהו ירוק כאשר בתחלה: ניקב. נקב מפולש מעבר אל עבר אפילו בכל שהוא פסול. ושאינו מפולש ואינו חסר כלום כגון שתחב בו יתד עבה, אם הנקב רחב כאיסר פסול, פחות מכאן כשר. והיינו ניקב ולא חסר כל שהוא כשר, דתנינן לקמן שאינו מפולש ואינו רחב כאיסר: אתרוג הכושי. שגדל כאן והוא שחור, פסול. אבל כושי שגדל בארץ כוש אורחיה הוא וכשר: ורבי יהודה פוסל. והלכה כרבי יהודה. וכל הני פסולים ביו"ט ראשון, אבל ביו"ט שני עם שאר הימים הכל כשר: ז רבי יהודה אומר כביצה. והלכה כר"י דפחות מכביצה פסול: רבי יוסי אומר אפילו בשתי ידיו. והלכה כר' יוסי: ח בגימוניות של זהב. חוטי זהב כפופין כגימון, כמו הלכוף כאגמון (ישעיה נ"ח), וסובבין האגודה: במינו היו אוגדין אותו למטה. לקיים מצות אגד. וזה לנוי בעלמא הוה. ורבי יהודה לטעמיה דאמר לולב צריך אגד, הלכך אי אגיד ליה שלא במינו הוה להו ה' מינין. ואנן קי"ל דלולב אין צריך אגד הלכך בהא הלכה כר"מ:

ביאורים והרחבות

61. בגמרא (לו, ב) למדין, שטעמו של רבי יהודה הוא שסובר שלולב צריך אגד מן התורה, והאגד הוא מעיקר המצוה, ואם יביא ממין אחר לאגוד בו, הרי כאן חמשה מינים ועובר הוא על "בל תוסיף". ולדעת רבי מאיר לולב אין צריך אגד אלא לנוי בעלמא. עוד למדין (לז, ב) בשם רבה: הדס של מצווה אסור להריח בו, אתרוג של מצווה - מותר להריח בו. והטעם הוא, שהדס מיועד לריח, וכאשר הוקצה למצוותו - נאסר בריחו, ואילו אתרוג - לאכילה הוא עומד, ומשהוקצה למצוותו נאסר לאכילה ומותר בריח.

משנה ט

וְהֵיכָן - באיזה פסוקים בהלל הָיוּ מְנַעְנְעִין את הלולב⁶²? ב"הוֹדוּ לָהּ" תַּחֲלָה וְסוֹף, וּב"אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא", דְּבָרֵי בֵּית הַלֵּל. וּבֵית שְׁמַאי אוֹמְרִים: אֵף ב"אֲנָא ה' הַצְּלִיחָה נָא".
אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא: צוּפָה הֵייתִי בְּרֶכֶן גְּמֻלָּאֵל וּבְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁפָּל הָעָם הָיוּ מְנַעְנְעִים אֶת לולִבֵּיהֶן ב"אֲנָא ה' הַצְּלִיחָה נָא", וְהֵן לֹא נִעְנְעוּ אֲלָא ב"אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא" שְׁנֵהֲגוּ כְּבֵית הַלֵּל.
מִי שָׁבָא בְּדֶרֶךְ וְלֹא הָיָה בְּיָדוֹ בִּשְׁעַת תַּפְלַת שַׁחֲרִית לולִב לְטוֹל - לְכַשְׁיָכְנָם לְבֵיתוֹ לֹאכּוֹל, יִטּוֹל את הלולב עַל שִׁלְחָנוֹ כְּלוּמַר, שֶׁאִם שָׁכַח לִיטוֹל את הלולב קודם אכילתו, יִפְסִיק סְעוּדָתוֹ וִיטּוֹל⁶³.

אם לֹא נָטַל את הלולב בַּשַּׁחֲרִית - יִטּוֹל בֵּין הָעֶרְבִים כְּלוּמַר אַחֵר הַצְּהַרִיִּים, שֶׁפָּל הַיּוֹם כּוֹל בְּיָשָׁר לְלוֹלֵב:

מצוות קריאת ההלל

משנה י

מִי שֶׁהָיָה עֶבֶד אוֹ אִשָּׁה אוֹ קָטָן מִקְרִין אוֹתוֹ

את נוסח ההלל, משום שאינו יודע לקרוא, חייב הוא להיות עוֹנֶה אַחֲרֵיהֶן מִלֵּה בְּמִלָּה מִה שֶׁהֵן אוֹמְרִין שְׁכִיּוֹן שְׁאִינֶם מְחֻיָּבִים בְּקִרְיַת הַהֵלֶל, אִינֶם יֹכְלוּם

ביאורים והרחבות

עוד למדין (שם) בשם רבה: לולב בימין ואתרוג בשמאל. והטעם הוא, כיוון שבימין יש שלש מצוות ובשמאל מצווה אחת שהיא האתרוג. וכן למדין שמברכין דוקא "על נטילת לולב" משום שהלולב גבוה במינו מכולן, כלומר עץ התמר גבוה הוא משאר המינים.

62. בגמרא (לז, ב) שאלו: מהיכן החובה לנענע, שהתנא פשוט לו שצריך לנענע? והשיבו שהתנא למד זאת מהנאמר לעיל במשנה א': "כל לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע בו - כשר", מכאן שחובה לנענע, ולכן שאל במשנתנו "היכן מנענעין".

63. בגמרא (לח, א) מדייקים: ש"יטול על שולחנו", פירושו שמפסיק אפילו באמצע סעודתו. ומקשים מתפילה, ששם אמרנו שאמנם יש להתפלל מנחה לפני אכילה, אבל אם התחילו אין מפסיקין (כמבואר בשבת א, ב)? ותרצו: אמר רב ספרא: הא דאיכא שהות ביום (אין מפסיקין לאכול), הא דליכא שהות ביום (מפסיק לאכול ומתפלל).

ר' עובדיה מברטנורא

ט והיכן היו מנענעין. השתא מהדר תנא להא דתנינן לעיל, כל לולב שיש בו ג' טפחים כדי לנענע, אלמא מצוה בנענוע, והיכן מנענעים: בהודו לה' תחלה. תחלת המקרא: וסוף. סוף המקרא, כי לעולם חסדו. ואית דמפרשי תחלה הודו ראשון. וסוף, הודו אחרון שבסוף ההלל. והכי מסתברא. וכיצד מנענע, מוליד ומביא כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים. ובהולכה מנענע שלשה פעמים וכן בהבאה וכן בעליה וכן בירידה, על כל אחת ואחת שלשה פעמים: והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא בלבד. ואין כך הלכה אלא כדברי ב"ה: יטול על שולחנו. אם שכח ולא נטל לולב קודם אכילה יפסיק סעודתו ויטול על שולחנו: י מי שהיה עבד או אשה או קטן וכו'. מי שאינו

להוציאו ידי חובה, וְתָהִי לוֹ מֵאֲרָה - קללה, על שלא למד לקרוא ונזקק לכך שיהיו אלו מקרים אותו. **אִם הָיָה גָדוֹל מִקָּרָא אוֹתוֹ** אינו צריך לחזור אחריו, הואיל והגדול מוציאו ידי חובה, אלא רק **עוֹנֶה אַחֲרָיו** על כל פסוק ופסוק: **הִלְלוּהָ** שכך היו נוהגים לענות אחר שליח הציבור:

משנה יא

מְקוֹם שֶׁנֶּהֱגוּ לְכַפּוֹל את הפסוקים מ"אִזְדָּךְ פִּי עֲנִיתִנִּי" - **יְכַפּוֹל**, מקום שנהגו **לְפִשׁוּט** - לקרוא כמות שהם מבלי לכפול - **יְפִשׁוּט**, מקום שנהגו **לְבָרֵךְ** על ההלל **אַחֲרָיו** ברכת "הללוך" - **יְבָרֵךְ אַחֲרָיו**, **הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה**⁶⁴. **הַלּוֹקָה** - הקונה **לוֹלֵב מִחֲבֵירוֹ** עם הארץ **בְּשִׁבְעִית** - שאסור לסחור בפירות שביעית, ויש חשש שמא הלולב והאתרוג מפירות שביעית הם - **נִתְּנָן לוֹ** כלומר, מבקש הלוקח מהמוכר שיתן לו את ה**אֶתְרוֹג בְּמִתְנָה**, **לְפִי שְׂאִין רִשְׁאֵי לְלִקְחוֹ** - לקנות האתרוג **בְּשִׁבְעִית** אך את הלולב אין בעיה לקנות בשביעית, לפי שהוא כעץ בעלמא ואין בו קדושה⁶⁵.

מצוות נטילת הלולב במקדש

משנה יב

בְּרֵאשׁוֹנָה - בזמן הבית **הָיָה לוֹלֵב** כלומר ארבעת המינים **נִטָּל בְּמִקְדָּשׁ שִׁבְעָה יָמִים**, שנאמר (ויקרא כג, מ): **"וַיִּשְׁמְחֻתָם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים"**, דהיינו ש"לִפְנֵי ה'" - בבית המקדש, שמחים בלולב

ר' עובדיה מברטנורא חייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתו. לכך צריך שיענה אחריו מלה במלה מה שהוא אומר: ותהא לו מארה. שלא למד: עונה אחריו הללויה. על כל דבר שהוא אומר, שכך היו רגילין לענות אחר מקרא את ההלל על כל דבר ודבר הללויה: **יֵא מְקוֹם שֶׁנֶּהֱגוּ לְכַפּוֹל**. כל פסוק ופסוק מאודך ולמטה עד סוף ההלל כופלים, לפי שכל אותו הפרק מהודו לה' כי טוב עד אודך כי עניתני כולו כפול במקרא, ומאודך ולמטה אינו כפול, לכך נהגו לכפול המקראות הללו: **לְבָרֵךְ אַחֲרָיו**. הכל כמנהג המדינה. אבל ברכת הלל לפניו מצוה היא בכל מקום ואינו תלוי במנהג: **הַלּוֹקָה לוֹלֵב מִחֲבֵירוֹ**. עם הארץ: **בְּשִׁבְעִית**. שעם הארץ חשוד על השביעית. ונהי דדמי לולב יכול ליתן לו לפי שלולב עץ בעלמא הוא ואין בו קדושת שביעית, דמי אתרוג אינו יכול ליתן לו, שפירות שביעית צריכין להתבער בשביעית הן ודמיהן, הלכך צריך שיקח ממנו האתרוג במתנה ולא יתן לו דמיו, שמא לא יבערם עם הארץ בקדושת שביעית: **יֵב בְּמִקְדָּשׁ שִׁבְעָה**. כדדרשינן לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, ולא בגבולין

ביאורים והרחבות

64. על פי הנוסח שבגמרא כתוב: "לברך - מברך" מבלי המילה "אחריו". ועל זה אמר אביו (לט, א): לא שנו (שהברכה תלויה במנהג) אלא לאחריו, אבל לפניו מצווה לברך. דאמר רב יהודה אמר שמואל: כל המצוות כולן, מברך עליהן עובר לעשייתן.
65. בגמרא (לט, א) שאלו: לא רצה ליתן לו (המוכר לקונה) במתנה מהו? והשיבו: אמר רב הונא: מבליע ליה (המוכר) דמי אתרוג בלולב.

ר' עובדיה מברטנורא
שבעת ימים: במדינה.
בירושלים, שאף היא כגבולים
לענין זה: ושיהא יום הנף. של
עומר, דהיינו יום ט"ז בניסן:
כולו אסור. ובזמן שבית
המקדש קיים משקרב העומר
היו אוכלים חדש בו ביום,
דכתיב (ויקרא כ"ג) עד הביאכם.
וכשחרב בית המקדש מותר מן
התורה משהאיר המזרח,
דאמרינן כתוב אחד אומר (שם)
עד עצם היום הזה, דמשמע
משהאיר המזרח, וכתוב אחד
אומר עד הביאכם, הא כיצד,
בזמן דאיכא עומר עד הביאכם,
בזמן דליכא עומר עד עצם
היום. ואסר רבן יוחנן בן זכאי
עליהם כל היום, משום מהרה
יבנה בית המקדש ויאמרו
אשתקד מי לא הוה אכלינן
משהאיר המזרח השתא נמי
ניכול: יג יום טוב ראשון וכו'.
דאמרינן לקמן דמצות לולב
דוחה את השבת ביו"ט ראשון
לבדו, לפיכך היו מוליכין שם
לולביהן מערב שבת: אין אדם
יוצא וכו'. דכתיב ולקחתם לכם
ביום הראשון, לכם משלכם. ואם נתנו לו חברו במתנה אפילו על מנת להחזיר שמה מתנה, ונוטלו
ויוצא בו ואח"כ מחזירו. ואם לא החזירו אגלאי מלתא למפרע דגזול היה בידו מעיקרא ולא יצא

שבעת ימים, ובמדינה - חוץ למקדש, היה ניטל רק
יום אחד שנאמר (שם): "ולקחתם לכם ביום הראשון
פרי עץ הדור".
משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן
זכאי שיהא לולב נטל במדינה שבעה ימים,
כדי לעשות זכר למקדש.
ועוד תיקן: ושיהא יום הנף - יום הנפת העומר
שהוא ט"ז בניסן בליל אסור באכילה מן התבואה
החדשה.⁶⁷

משנה יג

יום טוב הראשון של חג הסוכות שחל להיות
בשבת וצריכים ליטול ללולב בשבת, כל העם
מוליכין את לולביהן בערב שבת לבית הכנסת
שהרי אסור לטלטל ברשות הרבים בשבת. למחרת
ביום שבת משפמיין ובאין לבית הכנסת, כל אחד
ואחד מפיר את שלו, ונוטלו.
ולמה היו מקפידים שכל אחד ואחד יטול את שלו?
מפני שאמרו חכמים, אין אדם יוצא ידי
חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של
חברו שעל היום הראשון נאמר "ולקחתם לכם" -

ביאורים והרחבות

66. בגמרא (מא, א) למדין בשם רבי יוחנן, שיש לעשות זכר למקדש מהנאמר בפסוק (ירמיה
לו, יז): "כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך, נאום ה', כי נדחה קראו לך, ציון היא, דורש
אין לה", "דורש אין לה" - מכלל דבעיא דרישה.
67. בגמרא (מא, א) למדין, שמן התורה בזמן שאין בית המקדש קיים, החדש מותר משהאיר
פני המזרח בט"ז בניסן, והטעם לתקנת רבן יוחנן בן זכאי, שכל יום ששה עשר בניסן אסור
באכילת תבואה חדשה, מפני שאם נתיר לאכול ביום ט"ז בבוקר, הרי "מהרה יבנה בית
המקדש", ויאמרו, אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח?! (שהרי התבואה החדשה היתה מותרת מיד
שהאיר מזרח), עכשיו גם כן נאכל משעה זו. אך הם אינם יודעים דאשתקד לא היה בית
המקדש קיים, וכיון שהאיר המזרח ביום ששה עשר התיר, עכשיו שיש בית המקדש, צריך
עומר להתיר.

משלכם. וְשָׁאֵר יְמוֹת הַחֹג, אָדָם יוֹצֵא יְדֵי חֻבָּתוֹ בְּלוֹלְבוֹ שֶׁל חֶבְרוֹ⁶⁸:

משנה יד

רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר: יוֹם טוֹב הֶרְאֵשׁוֹן שֶׁל חֹג שְׁחָל לְהִיּוֹת בַּשַּׁבָּת, וְשָׁכַח אָדָם וְהוֹצִיא אֶת הַלּוֹלֵב לְרִשּׁוֹת הָרִבִּים - פְּטוֹר מִלְּהִבִּיא קֶרֶבֶן חֲטָאֵת עַל שִׁגְגָה זֹאת, מִפְּנֵי שֶׁהוֹצִיאָו בְּרִשּׁוֹת הַמִּצְוָה, שֶׁהָיָה מוֹתֵר לִיטוֹל אֶת הַלּוֹלֵב בְּיוֹם טוֹב רִאשׁוֹן שַׁחַל בַּשַּׁבָּת, וְנִמְצָא שֶׁמִּחֲמַת טְרֵדַת הַמִּצְוָה שָׁכַח שֶׁהוּא שַׁבָּת, וְסוֹבֵר רַבִּי יוֹסִי שֶׁהִטְרֹד בַּמִּצְוָה לַעֲשׂוֹתָהּ וּמִתּוֹךְ כֵּךְ עָשָׂה אִיסוּר, פְּטוֹר⁶⁹.

משנה טו

קוֹדֵם תִּקְנַת חֲכָמִים שֶׁלֹּא לִיטוֹל לוֹלֵב בַּשַּׁבָּת, אָמְרוּ: מִקְבֵּלֶת אִשָּׁה אֶת הַלּוֹלֵב מִיַּד בְּנָהּ וּמִיַּד בַּעֲלָהּ וּמִחֲזִירָתוֹ לְמִים בַּשַּׁבָּת - לְמִים שֶׁנִּיטַל מֵהֶם בַּשַּׁבָּת, כִּדִּי שֶׁלֹּא יִכְמוֹשׁ⁷⁰. רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר: בַּשַּׁבָּת מִחֲזִירִין לוֹלֵב לְמִים, אֶךְ אֲסוּר לְהוֹסִיף עַל הַמִּים. בְּיוֹם טוֹב אֶף מוֹסִיפִין מִים לְלוֹלֵב, שֶׁלֹּא יִתִּיבֵשׁ, אֶךְ לֹא יַחֲלִיפֵם מִשּׁוּם שִׁישׁ בַּזֶּה טְרַחַח לְתִיקוֹן כְּלֵי בְּיוֹם טוֹב. וּבַמּוֹעֵד - בַּחוּל הַמוֹעֵד מִחֲלִיפִין - מִצְוָה לְהַחֲלִיף אֶת הַמִּים. קָטָן הַיּוֹדֵעַ לְנַעֲנֵעַ בְּלוֹלֵב - חַיִּב בְּלוֹלֵב מִדְּרַבָּנָא, מִדִּין חִינּוּךְ:

ר' עובדיה מברטנורא
ידי חובתו: יד פטור מפני שהוציאו ברשות. וכגון שלא יצא ידי חובת נטילה בשעה שהוציאו. אבל יצא ידי חובת נטילה קודם שהוציאו חייב, דלא טריד מהשתא במצוה לעשותה. והכי משכחת דלא יצא ידי חובת נטילה קודם שהוציאו דהא מדאגביה נפק ביה, משכחת ליה כגון שהפכו, שכל המצות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן שנאמר (שמות כ"ו) עצי שטים עומדים, שעומדים דרך גדילתן. אי נמי שהוציאו בכלי דלקיחה על ידי דבר אחר דרך בזיון לאו שמה לקיחה. והלכה כרבי יוסי: טו מקבלת אשה. את הלולב, ולא אמרינן דמטלטלת מידי דלא חזי לה: ומחזרת למים. שלא יכמוש: בשבת מחזירים. שהרי מהם נטלום היום. אבל לא מוסיפים וכל שכן שאין מחליפין: וביום טוב מוסיפין. אבל לא מחליפין, לשפוך אלו ולתת צונגין מהן, דטרח לתקן מנא: ובמועד. בחול המועד מצוה להחליף. והלכה כר': חייב בלולב. לחנכו מדברי סופרים:

ביאורים והרחבות

68. בגמרא (מא, ב) למדין על החביבות של מצוות לולב: תניא: רבי אלעזר בר צדוק אומר: כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת - לולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו - מניחו על גבי קרקע. הולך לבקר חולים ולנחם אבלים - לולבו בידו, נכנס לבית המדרש - משגר לולבו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו. מאי קמ"ל? להודיעך כמה היו זריזין במצוות.
69. בגמרא (מא, ב) למדין בשם אביי: לא שנו (שפטור אם הוציאו בשבת), אלא שלא יצא בו (ידי חובה קודם שהוציאו), אבל יצא בו (קודם שהוציאו) - חייב. ושואלין: כיצד יטלטלו ולא יצא בו, הרי כאשר נוטלו כבר יוצא בו? ותרצו: אמר אביי: כשהפכו (שהוציאו כשהוא הפוך, ואין יוצאים בלולב אלא דרך גדילתו). ורבא אמר: כגון שהוציאו בכלי.
70. בגמרא (מב, א) שאלו: פשיטא! מדוע לא תקח האשה את הלולב בשבת מבעלה ותחזירו

פרק רביעי

מצוות חג הסוכות במקדש

משנה א

לולב וערבה - מניין הימים בהם נוטלים לולב, וכן הקפת המזבח בערבה (כמבואר להלן משנה ה) הם **שש ושבעה** כלומר, פעמים מצוותם ששה ימים, ופעמים שבעה ימים.

ההלל - קריאת הלל שלם **והשמחה** - באכילת בשר שלמים, נוהגים **שמונה** ימים, היינו אף בשמיני עצרת.

מצוות **סכה ונסוך המים** על גבי המזבח - **שבעה** ימים.

והחליל שהיו מחללים בחלילים ומנגנים בכלי שיר בשמחת בית השואבה - **חמשה וששה** - פעמים חמשה ימים ופעמים ששה:

משנה ב

מצוות **לולב שבעה ימים, כיצד?**
יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת,
 נוטלין **לולב** בבית המקדש **שבעה ימים** - כל ימי הסוכות, **ושאר כל הימים** - אם חל יום טוב הראשון להיות בשאר הימים ולא בשבת, אין הלולב ניטל אלא **ששה ימים**, שאין נוטלין לולב בשבת של חול המועד, ואפילו בבית המקדש⁷¹:

ר' עובדיה מברטנורא
ד א לולב וערבה. לולב לנטילה וערבה להקיף המזבח: **ששה ושבעה.** לפי שפעמים דוחים את השבת והיו להו שבעה, ופעמים שאין דוחין ולא היו אלא ששה. ולקמן מפרש להו ואזיל: וההלל. לגמור כל שמונה, מה שאין כן בפסח לפי שימות החג חלוקים בקרבנותיהן: והשמחה. לאכול בשר שלמים בזמן המקדש, דכתיב (דברים י"ז) ושמחת בחגך, ואין שמחה בזמן המקדש אלא בבשר שלמים דכתיב (שם כ"ו) וזבח שלמים ואכלת שם ושמחת: סוכה. לישב בסוכה: ונסוך המים. בתמידי החג שחרית: החליל. בשמחת בית השואבה היו שמחים בחג לכבוד שאיבת נסוך המים, ומנגנים בחלילים וכנורות. ואותו חליל אינו דוחה לא את השבת ולא את יו"ט: **ב לולב שבעה.** דיום ראשון דוחה שבת משום דאית ליה עיקר מן התורה בגבולים דכתיב (ויקרא כ"ג) ולקחתם לכם ביום הראשון: **ושאר כל הימים.** אם חל יו"ט ראשון בשאר ימי החול, ונמצאת שבת בחול המועד, לא דחי. ואע"ג

דכל שבעה הוא מן התורה במקדש, העמידו חכמים גזירתם בשאר ימי החג הואיל ואין להם עיקר מן התורה בגבולים. ובדין היה דאפילו בזמן הזה יהיה לולב דוחה את השבת ביום טוב ראשון של חג, אלא משום דלא בקיאין בקביעת דירחא, ושמא אין זה יו"ט ראשון הלכך לא דחינן שבת מספיקא. וטעמא דגזרו שלא ליטול לולב בשבת, והרי אין בנטילתו שום מלאכה אלא טלטול

ביאורים והרחבות

למים? והשיבו: היינו אומרים שכיוון שאשה פטורה מן הלולב אסור לה לקבל את הלולב, שמוקצה הוא לגבה, קמ"ל שלא.

71. **פירוש:** אם חל יום טוב בשבת, הלולב ניטל שבעה ימים במקדש (כלומר אפילו בשבת), הואיל ויום ראשון דוחה שבת, משום שיש לו עיקר מן התורה אפילו מחוץ למקדש, דכתיב (ויקרא כג, מ): "ולקחתם לכם ביום הראשון". ואם חל יום טוב ראשון של חג בשאר ימי החול,

משנה ג

מצוות עֲרֶכָה לזקפה בצידי המזבח, כפי שיבואר לקמן (משנה ה) שְׁבָעָה ימים, פִּיצָד? יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל עֲרֶכָה - יום הושענא רבה שֶׁחֵל לְהִיּוֹת בַּשַּׁבָּת, מקיימים מצוות עֲרֶכָה שְׁבָעָה ימים, שדוחה את השבת, וְשָׂאָר כָּל הַיָּמִים - אם חל יום השביעי בשאר הימים ולא בשבת, מצוות ערבה נוהגת שְׁשָׁה ימים בלבד, שבשבת לא היו מביאים ערבה למזבח⁷²:

משנה ד

מִצְוַת לֹלֵב פִּיצָד מקיימים אותה בשבת במקדש? יוֹם טוֹב הָרָאשׁוֹן שֶׁל חַג שֶׁחֵל לְהִיּוֹת בַּשַּׁבָּת, היו כל ישראל מוֹלִיכִין בערב שבת אֶת לֹלְבֵיהֶן לְהַר הַבַּיִת לפי שאסור להוציא את הלולב בשבת מרשות לרשות, וְהַחֲזִיז - השמשים מְקַבְּלִין מִהֶן את הלולבים וְסוֹדְרִין אוֹתָן עַל גֵּב הָאֶצְטָבָא - רחבה בהר הבית שהיתה מוקפת באצטבאות לישב שם ומסוככות למעלה מפני הגשמים, וְהִזְקִינִים שאינם יכולים להידחק למחרת בתוך ההמון כדי לקבל את לולביהם, היו מְנִיחִין אֶת שְׁלֵהֶן בַּלְשָׁכָה. וּמִלְמָדִים בית הדין אוֹתָם - את העם לומר: כָּל מִי שְׁמֹגִיעַ לֹלְבִי בְיָדוֹ, הָרִי הוּא לוֹ

ר' עובדיה מברטנורא בעלמא, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד הברכה או סדר הנענועים ויעבירונו ד' אמות ברה"ר והיינו טעמא דשופר והיינו טעמא דמגילה: ג יום שביעי של ערבה כו'. דעבוד הכירא לדעת שהיא דאורייתא, כלומר הלכה למשה מסיני. ומשום האי הכירא תקון דשביעי שלה דוחה שבת במקדש, שבערבה היו מקיפים את המזבח. והאידנא אינה אלא מנהג נביאים שהנהיגו את העם ליטול ערבה בשביעי חוץ מערבה שבלולב, ואין מברכין עליה: ד מוליכין את לולביהן להר הבית. יו"ט ראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהן מע"ש: החזונים. שמשים שהיו שם לצרכי צבור: על גב האצטבא. רחבה של הר הבית היתה מוקפת באצטבאות לישב שם ומסוככות למעלה מפני הגשמים: והזקנים. הדואגים שלא ידחפוס למחר כשיבואו לקחת איש לולבו: ומלמדין. ב"ד את כל העם לומר אם יבוא לולבי אל יד

ביאורים והרחבות

נמצאת שבת בחול המועד - אין הלולב דוחה אותה ואפילו במקדש. ואע"ג שמצוות לולב נוהגת במקדש כל שבעה מן התורה, העמידו חכמים גזירתם בשאר ימי החג, שהואיל ואין להם עיקר מן התורה בגבולים, גזרו גם במקדש גזירה שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים.

ובדין היה שאפילו בזמן הזה יהיה לולב דוחה את השבת ביום טוב ראשון של חג, אלא משום שאיננו בקיאים בקביעות החודש, ושמא אין זה יום טוב ראשון, לכן אין הלולב דוחה שבת מספק.

72. בגמרא (מג, ב) למדין בשם רבי יוחנן, שכיון שמצוות הערבה אינה כתובה במפורש בתורה (והצדקים אינם מודים בה), לפיכך קבעו חכמים שחיובה ביום השביעי ידחה את השבת, כדי לפרסמה שהיא מן התורה. ובזמן הזה, אין נוהגים ליטול ערבה אלא ביום השביעי בלבד ("הושענא רבה"), שאינה אלא מנהג נביאים, ואין מברכים עליה.

ר' עובדיה מברטנורא
 חבירי הרי הוא שלו במתנה,
 כדי שלא יהא אצלו לא גזול
 ולא שאול: ה נקרא מוצא.
 בגמרא אומר ששמו קלני"א.
 ועוד היום כך שמו, והערבה
 מצויה שם, והמקום רחוק
 מירושלים מעט. ופירוש
 קלני"א חפשי ממס. ולפיכך
 נקרא מוצא שהיה מוצא ממס
 המלך בשביל הערבה שלוקחים
 משם: מרביות. ענפים גדולים
 גבוהים י"א אמה, ומניחים
 אותם על יסוד המזבח וראשיתן
 זקופים ומוטין על המזבח אמה:
 אני והו. בגימטריא אנא ה'.
 ועוד הם שני שמות שבשם
 ע"ב. פירוש אחר מי שאני והוא
 בצרה, על דרך עמו אנכי
 בצרה, הושיעה נא:

במתנה כדי שלא יהא אצלו לא גזול ולא שאול,
 שאין אדם יוצא ידי חובה ביום טוב ראשון בלולבו
 של חברו.

למחר היו משפיעין ובאין להר הבית, **והחזנין**
זורקין אותם - את הלולבים **לפניהם** - לפני העם,
והן מחטפין ומבין איש את חברו - שכל אחד
 רצה לקבל את לולבו.

ובשראו בית דין שפאו לידי ספנה, התקינו
שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו:

המצוות שבחג: ערבה, שמחה וניסוך המים

משנה ה

מצות ערבה שבמזבח, **ביצד** מקיימים אותה
 במקדש?

מקום היה למטה מירושלים, ונקרא מוצא⁷³.
 היו יורדין לשם כל יום מימות החג **ומלקטין**
משם מרביות - ענפים של ערבה הגבוהים אחת
 עשרה אמה, **ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח**,
וראשיתן כפופין אמה על גבי המזבח⁷⁴. ובעת שהיו מביאים את המורביות
 ומסדרים אותם בצידי המזבח **תקעו והריעו ותקעו**.

בכל יום מששת ימי החג הראשונים היו מקיפין את המזבח פעם אחת,
ואומרים: "אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא". רבי יהודה אומר:
 לא היו אומרים "אנא ה'" אלא "אני והו הושיעה נא" ש"אני והו" הוא גימטריא
 של "אנא ה'", וכן תיבות אלו הן שני שמות שבשם ע"ב. ואותו היום - ביום
 השביעי של סוכות, היו מקיפין את המזבח שבע פעמים.

בשעת פטירתן מן המזבח לאחר גמר ההקפות, **מה הן אומרים? יפי לך**
מזבח, יפי לך מזבח - היופי הזה אנחנו עושים לך, מזבח, שאתה מכפר עלינו.

ביאורים והרחבות

73. בגמרא (מה, א) למדין, שהמקום "מוצא" נקרא כך על שם שהוא מוצא (פטור) מתשלום המכס.

74. בגמרא (מה, א) למדין: תנא: רכות וארוכות וגבוהות אחת עשר אמה, כדי שיהיו גוחות (נטויות) על המזבח אמה, ולמדו זאת מהכתוב (תהלים קיח, כז): "אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח", כלומר הקיפו את המזבח בענפים המגיעים עד קרנות המזבח, שהן גבוהות אמה מן המזבח.

רבי אליעזר אומר: כך היו אומרים בפטירתם:
 "לֵיהּ וְלֵךְ מִזְבַּחַּ, לֵיהּ וְלֵךְ מִזְבַּחַּ"⁷⁵:

משנה ו

בְּמַעֲשֵׂהוּ בַחֹל - כדרך שעשו בערבה בימות החול,
 כִּדְ מַעֲשֵׂהוּ בַשַּׁבָּת כשחל יום שביעי בשבת, אֵלָּא
 שֶׁהָיוּ מְלַקְטִין אוֹתָן מֵעֶרֶב שַׁבָּת וּמִנִּיחִים
 אוֹתָן בְּגִיגִיּוֹת - קערות שֶׁל זֶהָב מלאות מים, כְּדִי
 שֶׁלֹּא יִכְמוֹשׁוּ העלים.

רבי יוחנן בן ברוקה אומר: חֲרִיּוֹת - ענפים שֶׁל
 דָּקֵל הָיוּ מְבִיאִין וְחוֹבְטִין אוֹתָן בַּפְּרָקֶע בְּגִידֵי
 הַמִּזְבֵּחַ, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם - שביעי של סוכות נִקְרָא
 יוֹם חֲבוּט חֲרִיּוֹת⁷⁶:

משנה ז

מִיד הַתִּינוּקוֹת - מידיהם של התינוקות שוֹמְטִין
 הגדולים אֶת לולביהֶן, וְאוֹכְלִין אֶתְרוּגֵיהֶן של
 התינוקות⁷⁷, ואין בזה משום גזל ולא משום דרכי

ביאורים והרחבות

75. בגמרא (מה, ב) שואלין: והרי אסור לשתף שם שמים ודבר אחר באותו שבח? ומתריצים
 שכך כוונת רבי אליעזר: לי-ה אנחנו מודים, ולך (המזבח) אנו משבחים, שאתה חביב לפני ה'
 לכפר עלינו. לי-ה אנחנו מברכים ולך אנו מקלסים. ובאופן זה אין משתפים את המזבח עם
 ה' בשבח אחד, אלא יש כאן שני דברים: אמונה בה' ושבח למזבח.

76. פירוש: יש מפרשים (רש"י, ברטנורא) שרבי יוחנן בן ברוקה חולק על חכמים וסובר שלא
 היו מביאים כלל ערבות למזבח (בין בחול ובין בשבת), אלא חריות של דקל, ויש מפרשים
 (תוספות סוכה מה, ב, ד"ה "אחת") שאינו חולק, אלא סובר שביום השביעי היו מביאים גם חריות
 של דקל בנוסף לערבה.

בגמרא (מה, ב) למדין, שטעמו של רבי יוחנן בן ברוקה הוא מדכתיב (ויקרא כג, מ): "ולקחתם
 לכם... כפות תמרים", "כפות" לשון רבים, והן שניים: אחת ללולב ואחת למזבח. ורבנן אמרי:
 "כפת" כתיב. רבי לוי אומר: כתמר, מה תמר זה אין לו אלא לב אחד - אף ישראל, אין להם
 אלא לב אחד לאביהם שבשמים.

77. בגמרא (מו, ב) נחלקו רבי יוחנן ריש לקיש ולוי. רבי יוחנן אמר: אתרוג, בשביעי - אסור
 (להיות ממנו), בשמיני - מותר. סוכה, אפילו בשמיני אסורה. וריש לקיש אמר: אתרוג אפילו
 בשביעי נמי מותר. באיזה עקרון נחלקו? ריש לקיש סבר שהסוכה והאתרוג למצוותם הוקצו,
 לכן בסיום קיום המצווה, ממילא בטל איסור ההנאה, ומותר לאכול מן האתרוג. ורבי יוחנן
 סבר: לכלל היום הוקצו, לכן איסור האתרוג בהנאה בכל היום השביעי, אף לאחר שקיים
 מצוותו. ולוי אמר: אתרוג אפילו בשמיני אסור (מתוך שאסור בין השמשות של שמיני, משום שבין
 השמשות ספק יום הוא, ובשביעי הוקצה לכל היום, וכיוון שבבין השמשות אסור, למרות שלא ראוי לבין
 השמשות, אסור בכל יום השמיני).

שלום, שכך נהגו דרך שמחה של חג⁷⁸:

ר' עובדיה מברטנורא

ח לא יתיר. אגד שלה לסתרה.
דהא כל היום חובתה: אבל
מוריד. הוא ממנה הכלים נאים
ומצעות נאות שהעלה לתוכה:
מפני כבוד יו"ט. שיראה כמכין
לקראתו [למקום] שיסעוד בו
הלילה: ט מחזקת ג' לוגין.
[זהו] פחות שבנסכים, רביעית
ההין לכבש: מן השלוח. הוא
מעין הסמוך לירושלים: שער
המים. אחד משערי עזרה נקרא
כן, על שם שבו מכניסין
צלוחית של מים דנסוך החג:
תקעו והריעו. משום שנאמר
(ישעיה י"ב) ושאבתם מים

משנה ח

ההלל והשמחה נוהגים שמונה ימים (כדלעיל
משנה א), פיצד?

מלמד שחיב אדם בהלל - לקרוא הלל שלם
ובשמחה - להביא קרבנות שלמים ולאכול מבשרם,
ובכבוד יום טוב האחרון של חג - יום שמיני
עצרת, כשאר כל ימות החג⁷⁹.

מצות ישיבת ספה שבעה ימים, פיצד?
גמר מלאכול ביום השביעי, לא יתיר - יסתור את
ספתו הואיל ועדיין חייב בסוכה כל היום, אבל
מוריד מן הסוכה לביתו את הכלים מן המנחה
ולמעלה - ממזמן מנחה קטנה, היינו מתשע שעות
ומחצה של היום, מפני כבוד יום טוב האחרון
של חג שייראה כמכין כלים נאים לסעודת ליל יום טוב⁸⁰:

משנה ט

נסוך המים שהיה בחג הסוכות פיצד?

צלוחית - קנקן של זהב מחזקת - מכילה שלשת לגים היה ממלא מים
מן השילוח - מעין בירושלים. הגיעו לשער המים - אחד משערי העזרה,
תקעו והריעו ותקעו לקיים מה שנאמר (ישעיה יב, ג): "ונשאבתם מים בששון".

ביאורים והרחבות

78. כך פירש רש"י על המשנה (מה, א). ובגמרא (מו, ב) הביא פירוש אחר: מיד - תיכף לאחר
סיום מצוות לולב (לפי פירוש זה "מיד" פירושו "תיכף", ומנוקד "מיד", ואין פירושו מתוך יד, המנוקד
"מיד"), התינוקות מניחים לולביהם, והולכים ואוכלים אתרוגיהם. ורש"י דוחה פירוש זה.
79. בגמרא (מה, א) למדין, שהמקור לשמחה ביום טוב האחרון הוא מהכתוב (דברים טז, טו):
"והיית אך שמח" - (פסוק זה מיותר לכאורה, שהרי כבר נאמר באותה פרשה "ושמחת בחגך"! ומכאן
שכתוב זה בא) לרבות לילי יום טוב האחרון (ולכוללו במצוות שמחה של שבעת הימים שלפניו). או
אינו אלא (שבא הכתוב לרבות לילי) יום טוב הראשון (ובא להשמיענו שצריך לזבוח שלמים בערב
יום טוב לשמחת לילה הראשון)? כשהוא אומר "אך" (שהוא לשון מיעוט) - חילק (והגביל את מצוות
השמחה רק לאחד מהזמנים הללו, והיינו ליל יום טוב האחרון). ומה ראית לרבות לילי יום טוב
האחרון ולהוציא לילי יום טוב הראשון? מרבה אני לילי יום טוב האחרון, שיש שמחה לפניו
(בשבעת ימי הסוכות), ומוציא אני לילי יום טוב הראשון, שאין שמחה לפניו.

80. בגמרא (מה, א) שואלין: אם אין לו מקום בביתו להוריד כליו מהסוכה, וחייב להמשיך
לאכול בסוכה, מהו (כיצד יוכיח שאין כוונתו להוסיף עוד יום על מצוות ישיבת הסוכה)? והשיבו: רב
חיא בר רב אמר: פוחת בה ארבעה (מוריד מהסכך ארבעה טפחים ובזה פוסל את הסוכה). ורבי

ר' עובדיה מברטנורא
 בששון: עלה בכבש. שהיה
 בדרומו של מזבח: ופנה
 לשמאלו. שנסכים נעשים
 בקרן מערבית דרומית, וכשהוא
 פונה לשמאלו היא הראשונה:
 שהיו משחירים פניהן. מחמת
 היין, ודומין לכסף שהוא שחור
 מן הסיד: כמין שני חוטמין
 דקין. חוטם אחד בספל אחד
 ונקב אחד בחוטמו. והכהן
 מערה בפי הספלים והנסכים
 מקלחים ויורדים דרך החוטמין
 על גג המזבח, ובמזבח היה נקב
 שבו היין והמים יורדין לשיתין
 של מזבח שהן חלולים
 ועמוקים מאד: אחד מעובה
 ואחד דק. אחד מהנקבים עבה.
 והוא אותו של יין, ואחד דק
 אותו של מים: כדי שיהיו כלין
 שניהן בבת אחת. שהמים
 ממהרין לצאת יותר מן היין
 מפני שהיין עב יותר ומאחר
 לצאת, לפיכך היה הנקב של יין
 מעובה והנקב של מים דק כדי
 שיהיו כלין בבת אחת: ה"ג
 מערבי של מים, מזרחי של
 יין. הספלים היו נתונים אצל
 הקרן סמוכים זה לזה, זה לפני
 זה, אחד לצד מערב ואחד
 לפניו ממנו דהיינו למזרח: ר'

עלה הכהן המנסך בכבש של המזבח ופנה
 לשמאלו⁸¹, שני ספלים של כסף היו שם
 בקרן דרומית מערבית, אחד ליין ואחד למים,
 שלתוכם היה מנסך. רבי יהודה אומר: של סיד
 היו, אלא שהיו משחירין פניהם מפני היין -
 שפעמים וטעה, ושפך את היין לתוך הספל של המים,
 ולכן היו דומים לכסף.

ומנקבין במין שני חטמין דקין - בכל ספל היה
 כעין חוטם ובו נקב, ומה שהיה הכהן מנסך לספלים
 היה יורד דרך הנקבים על גג המזבח, ומשם לחלל
 העמוק שמתחת למזבח הנקרא "שיתין", נקב אחד
 - של הספל שבו ניסך את היין היה מעובה ואחד
 - של המים דק, כדי שיהיו שניהם כלין בבת
 אחת לפי שהיין סמיך ואינו ממהר לצאת כמו המים,
 היו עושים את הנקב שלו עבה יותר משל המים, כדי
 שיציאת המים והיין תסתיים בבת אחת.

הספל המערבי היה של מים, והספל המזרחי של
 יין.

אם ערה של מים לתוך של יין, ושל יין לתוך
 של מים - יצא.

רבי יהודה אומר: בלג תהי מנסך כל שמונה
 ימים⁸².

ולמנסך אומרים לו: הגבה ידך לראות שמנסך
 את המים לתוך הספל כדין, שפעם אחת נסך

ביאורים והרחבות

יהושע בן לוי אמר: (בסוכה קטנה) מדליק בה את הנר (דבר שאסור לעשות בסוכה קטנה).
 ושואלים: בסוכה גדולה שמותר להדליק בה את הנר, מה יעשה? והשיבו, שיכניס בה כלי
 אכילה מטונפים.

81. גרסינן בגמרא (מח, ב): תנו רבנן: כל העולים למזבח עולין דרך ימין, ומקיפין ויורדין דרך
 שמאל, חוץ מן העולה לשלושה דברים הללו, שעולין דרך שמאל וחוזרין על העקב, ואלו הן:
 ניסוך המים, וניסוך היין, ועולת העוף כשרבתה במזרח. וכן הוא במשנה זבחים ו, ג.

82. רבי יהודה חולק בשני דברים: א. בכמות המים, שסובר שבלוג היה מנסך, ולא בשלושה
 לוגין. ב. במספר הימים, שתנא קמא סובר שרק בשבעת ימי הסוכות מנסכים, ורבי יהודה
 סובר שאף בשמיני עצרת מנסכים.

צדוקי אחד על גבי רגליו, ורגמוהו כל העם
באתרוגיהן⁸³:

משנה י

כמעשהו של ניסוך המים בחול כך מעשהו
בשבת, אלא שהיה ממלא מים מערב שבת
בחבית של זהב שאינה מקדשת בקדושת כלי
שרת, שלא יפסלו המים בלינה מן השילוח,
ומניחה בלשכה.

אם נשפכה החבית או נתגלתה - היה ממלא
את הצלוחית מן הכיור שבליה היו משלשלים את
הכיור על ידי המוכני, כדי לחבר את מי הכיור למים
שבבור ועל ידי כך לא היו נפסלים בלינה, שהיו
והמים המגולין פסולים לגבי המזבח ולכן אם
נתגלתה החבית לא היה מנסך ממנה אלא ממלא מן
הכיור⁸⁴:

פרק חמישי

מצוות השמחה בחג במקדש

משנה א

מה ששינינו לעיל (ד, א) החליל חמשה וששה,
זהו החליל של בית השואבה⁸⁵, שאינו דוחה

ר' עובדיה מברטנורא
יהודה אומר כו'. בתרתי פליג,
אג' לוגין פליג ואז' דקאמר תנא
קמא, ואתא ר' יהודה למימר
אף בשמיני מנסכים. ואין הלכה
כרבי יהודה: הגבה את ירך.
כדי שנראה אם תתן מים
בספל. לפי שצדוקים אין מודים
בנסוך המים: שפעם אחת
נסך. צדוקי אחד את המים על
רגליו: י שאינה מקודשת.
שלא נתחנכה לעבודת מזבח.
דאי הוי מייתי במקודשת
אפסילו להו בלינה שכלי שרת
מקדשים כדכתיב (שמות ל') כל
הנוגע בהם יקדש, וכל הקדוש
קדושת הגוף נפסל בלינה: היה
ממלא מן הכיור. ואע"פ
שהכיור הוקדש לכלי שרת
ומקדש את מימיו, לא היו
נפסלים בלינה, לפי שהיו
משקיעים אותו מבערב בבור
כדאמר ביומא [פ"ג] אף הוא
עשה מוכני לכיור שלא יהו
מימיו נפסלים בלינה: שהמים
והיין המגולין. היינו טעמא
דנתגלה ממלא מן הכיור ולא
היה מנסך [מהן] שהמים
[והיין] המגולין פסולים לגבי
המזבח: ה א החליל. הרבה מיני זמר היו שם, ועל שם שחליל קולו נשמע יותר מן האחרים
נקראו כולם על שמו: חמשה וששה. פעמים חמשה פעמים ששה. חל יו"ט ראשון להיות בשבת,

ביאורים והרחבות

83. ניסוך המים אינו נלמד מהפסוקים, אלא מהלכה למשה מסיני ונרמז בתורה ברמז (תענית
ב, ב), ולכן הצדוקים לא הודו במצוה זו.

84. בגמרא (ג, א) למדין הטעם שהמים והיין המגולים פסולים למזבח, משום שנאמר (מלאכי
א, ח): "הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך, אמר ה' צבאות". כלומר, כיוון שיין ומים
מגולים אינם ראויים לאדם, מחשש שמא שמה שמהם נחש (תרומות ח, ד), לפיכך מאוסים הם
למזבח, משום "הקריבהו נא לפחתך".

85. בגמרא (ג, ב) נחלקו בגירסת המשנה, חד תני: שואבה, וחד תני: חשובה. אמר מר זוטרא:
מאן דתני שואבה - לא משתבש, ומאן דתני חשובה - לא משתבש. מאן דתני שואבה לא
משתבש - דכתיב (ישעיה יב, ג): "ושאבתם מים בששון". ומאן דתני חשובה לא משתבש -
דאמר רב נחמן: מצוה חשובה היא, ובאה מששת ימי בראשית.

צדוקי אחד על גבי רגליו, ורגמוהו כל העם
באתרוגיהן⁸³:

משנה י

כמעשהו של ניסוך המים בחול כך מעשהו
בשבת, אלא שהיה ממלא מים מערב שבת
בחבית של זהב שאינה מקדשת בקדושת כלי
שרת, שלא יפסלו המים בלינה מן השילוח,
ומניחה בלשכה.

אם נשפכה החבית או נתגלתה - היה ממלא
את הצלוחית מן הכיור שבלילה היו משלשלים את
הכיור על ידי המוכני, כדי לחבר את מי הכיור למים
שבבור ועל ידי כך לא היו נפסלים בלינה, שהיו
והמים המגולין פסולים לגבי המזבח ולכן אם
נתגלתה החבית לא היה מנסך ממנה אלא ממלא מן
הכיור⁸⁴:

פרק חמישי

מצוות השמחה בחג במקדש

משנה א

מה ששינינו לעיל (ד, א) החליל חמשה וששה,
זהו החליל של בית השואבה⁸⁵, שאינו דוזה

ר' עובדיה מברטנורא
יהודה אומר כו'. בתרתי פליג,
אג' לוגין פליג ואז' דקאמר תנא
קמא, ואתא ר' יהודה למימר
אף בשמיני מנסכים. ואין הלכה
כרבי יהודה: הגבה את ירך.
כדי שנראה אם תתן מים
בספל. לפי שצדוקים אין מודים
בנסוך המים: שפעם אחת
נסך. צדוקי אחד את המים על
רגליו: י שאינה מקודשת.
שלא נתחנכה לעבודת מזבח.
דאי הוי מייתי במקודשת
אפסילו להו בלינה שכלי שרת
מקדשים כדכתיב (שמות ל') כל
הנוגע בהם יקדש, וכל הקדוש
קדושת הגוף נפסל בלינה: היה
ממלא מן הכיור. ואע"פ
שהכיור הוקדש לכלי שרת
ומקדש את מימיו, לא היו
נפסלים בלינה, לפי שהיו
משקיעים אותו מבערב בבור
כדאמר ביומא [פ"ג] אף הוא
עשה מוכני לכיור שלא יהו
מימיו נפסלים בלינה: שהמים
והיין המגולין. היינו טעמא
דנתגלה ממלא מן הכיור ולא
היה מנסך [מהן] שהמים
[והיין] המגולין פסולים לגבי
המזבח: ה א החליל. הרבה מיני זמר היו שם, ועל שם שחליל קולו נשמע יותר מן האחרים
נקראו כולם על שמו: חמשה וששה. פעמים חמשה פעמים ששה. חל יו"ט ראשון להיות בשבת,

ביאורים והרחבות

83. ניסוך המים אינו נלמד מהפסוקים, אלא מהלכה למשה מסיני ונרמז בתורה ברמז (תענית
ב, ב), ולכן הצדוקים לא הודו במצוה זו.

84. בגמרא (ג, א) למדין הטעם שהמים והיין המגולים פסולים למזבח, משום שנאמר (מלאכי
א, ח): "הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך, אמר ה' צבאות". כלומר, כיוון שיין ומים
מגולים אינם ראויים לאדם, מחשש שמא שמה שמהם נחש (תרומות ח, ד), לפיכך מאוסים הם
למזבח, משום "הקריבהו נא לפחתך".

85. בגמרא (ג, ב) נחלקו בגירסת המשנה, חד תני: שואבה, וחד תני: חשוכה. אמר מר זוטרא:
מאן דתני שואבה - לא משתבש, ומאן דתני חשוכה - לא משתבש. מאן דתני שואבה לא
משתבש - דכתיב (ישעיה יב, ג): "ושאבתם מים בששון". ומאן דתני חשוכה לא משתבש -
דאמר רב נחמן: מצוה חשוכה היא, ובאה מששת ימי בראשית.

ר' עובדיה מברטנורא
החליל ששה. חל בשאר ימי
החול החליל חמשה. לפי שאינו
דוחה לא את השבת ולא את
יום טוב: שמחת בית השואבה.
לפי שכל שמחה זו על שאיבת
המים של ניסוך, קרו לה
שמחת בית השואבה, על שם
ושאבתם מים בששון (ישעיה
"ב): ב תקון גדול. שהיו
מקיפים אותה גזזטאות
ומושיבים הנשים למעלה
והאנשים מלמטה, כדי שלא
יבואו לידי קלות ראש:
בראשיהן. בראש כל מנורה:
ג מבילאי מכנסי כהנים.
ממכנסי כהנים הבלויות,
ומאבנטיהן הישנים. תרגום
אבנט המינא: היו מפקיעים.
קורעים לעשות פתילות: שלא
היתה מאירה. לפי שהמנורות
גבוהות חמישים אמה והר
הבית גבוה והאורה זורחת בכל
העיר:

לֹא אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא אֶת יוֹם טוֹב ואף על פי
שאיסורו מדרבנן, ואין שבות במקדש, אינו דוחה
שבת ויום טוב לפי שאינו צורך עבודה אלא משום
שמחה יתרה.

**אָמְרוּ: כָּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה שְׂמֵחַת בֵּית
הַשְּׂוֹאבָה, לֹא רָאָה שְׂמֵחַה מִיָּמָיו:**

תיאור שמחת בית השואבה

משנה ב

בְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חַג, יֵרְדּוּ הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּים לְעֹזֶרֶת נָשִׁים, וּמִתְקַנְנֵי שָׂם תִּקְוֹן גְּדוֹל
- מקום ישיבה לנשים, כדי שלא יהיו מעורבים⁸⁶.
וּמִנּוֹרוֹת שֶׁל זָהָב הָיוּ שָׂם, וְאַרְבָּעָה סָפְלִים
שֶׁל זָהָב בְּרֹאשֵׁיהֶן - בראש כל מנורה, וְאַרְבָּעָה
סָלְמוֹת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מהמנורות, סולם לכל
ספל, וְאַרְבָּעָה יְלָדִים מִפְּרִי כְּהֻנָּה על הסולמות,
אחד לכל סולם, וּבִידֵיהֶם פָּדִים שֶׁל שֶׁמֶן שֶׁל
מֵאָה וְעֶשְׂרִים לֶגַל לכל הכדים יחד, שלושים לוג
לכל כד, שֶׁהֵן מְטִילִין לְכָל סָפֶל וְסָפֶל:

משנה ג

מִבִּלְאִי - מן הבגדים הבלויים של **מְכַנְסֵי כְּהֻנִּים**
וּמִהַמִּינֵיהֶן - אבנטיהם, **מֵהֵן הָיוּ מְפַקְעִין** - מתירין וקורעין לעשות פתילות,
וּבֵהֶן הָיוּ מְדַלִּיקִין, וְלֹא הָיְתָה חֹצֵר בִּירוּשָׁלַיִם שְׂאִינָה מְאִירָה מְאֹר בֵּית
הַשְּׂוֹאבָה⁸⁷:

ביאורים והרחבות

86. בגמרא (נא, ב) שואלין: מאי תיקון גדול? אמר רבי אלעזר: כאותה ששנינו, חלקה היתה
(עזרת נשים) בראשונה והקיפופה גזזטרא, והתקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים
מלמטה כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים. ושואלין: כיצד עשו שינוי במבנה בית המקדש,
והלא נאמר במקדש (דברי הימים א כח, יט): "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" (והכל נעשה ברוח
הקודש!)? והשיבו: מקרא מצאו ודרשוהו (זכריה יב, יב): "וספדה הארץ משפחות משפחות לבד,
משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד". אמרו: והלא דברים קל וחומר: ומה לעתיד לבוא -
שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם - אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו
שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם - על אחת כמה וכמה.
87. בגמרא אמרו: תנא: אשה היתה בוררת חטים לאור בית השואבה.

משנה ד

חֲסִידִים וְאֲנָשִׁי מַעֲשֵׂה הָיוּ מְרַקְדִּים לְפָנֶיהֶם -
לפני העם בַּאֲבוֹקוֹת שֶׁל אֹר שְׁבִידֵיהֶן שהיו
זורקים אותם כלפי מעלה ותופסים אותם בחזרה,
וְאֹמְרִים לְפָנֶיהֶן דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתַשְׁבְּחוֹת
לקב"ה⁸⁸.

וְחָלוּם הָיוּ מִנְּגִינִים בְּכַנּוֹרוֹת, וּבִנְבָלִים,
וּבִמְצֻלָּתִים, וּבַחֲצוֹצְרוֹת, וּבִבְלֵי שִׁיר בְּלֹא
מִסְפָּר - הרבה מאוד. והמנגנים היו עומדים עַל
חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעְלֹת הַיֹּרְדוֹת מַעְזֶרֶת יִשְׂרָאֵל
לְעֶזְרֵת נָשִׁים, שֶׁהֵן כְּנָגֵד חֲמִשָּׁה עָשָׂר שִׁיר
הַמַּעְלֹת שֶׁבַתְּהֵלִים⁸⁹, שְׁעֲלִיָּהֶן - על המעלות
לוֹיִים עוֹמְדִין בְּבִלֵי שִׁיר וְאֹמְרִים שִׁירָה.

וכך היה סדר ניסוך המים: וְעָמְדוּ שְׁנֵי כֹהֲנִים
בְּשַׁעַר הָעֲלִיֹן הוא שער ניקנור שִׁינֵרֵד מַעְזֶרֶת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרֵת נָשִׁים, וְשִׁתִּי
חֲצוֹצְרוֹת בִּידֵיהֶן.

קָרָא הַגָּבֵר - התרנגול, בהשכמת הבוקר - תִּקְעוּ וְחָרִיעוּ וְתִקְעוּ - שני הכהנים
שבשער, לסימן שהגיע הזמן לשאוב את המים לניסוך.

ביאורים והרחבות

88. גרסינן בגמרא (נג, א): תנו רבנן: יש מהן אומרים: "אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותינו"
- אלו חסידים ואנשי מעשה. ויש מהן אומרים: "אשרי זקנותינו שכפרה את ילדותינו" - אלו
בעלי תשובה. אלו ואלו אומרים "אשרי מי שלא חטא, ומי שחטא ישוב וימחול לו". תניא:
אמרו עליו על הלל הזקן, כשהיה שמח בשמחת בית השואבה, אמר כך: "אם אני כאן - הכל
כאן, ואם איני כאן - מי כאן" (כלומר, שהיה דורש לרבים בשמו של הקב"ה: כל זמן שאני חפץ בבית
הזה ושכינתי שרויה בו, יהא כבודו קיים ויבואו הכל כאן, ואם תחטאו ואסלק שכינתי - מי יבוא כאן?
רש"י).

תניא: אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל, כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל
שמונה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו. תניא: אמר רבי יהושע
בן חנניה: כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעיינינו, כיצד? שעה ראשונה
- תמיד של שחר, משם - לתפלה, משם - לקרבן מוסף, משם - לתפילת המוספין, משם -
לבית המדרש, משם - לאכילה ושתייה, משם - לתפילת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים,
מכאן ואילך - לשמחת בית השואבה.

89. בגמרא (נג, א) למדין, שחמשה עשר שיר המעלות הללו, אמרם דוד המלך ע"ה, בשעה
שְׁכָּרָה שִׁתִּין (מערות ונקבים ביסוד המקדש), ועלה התהום ורצה לשטוף את העולם, אמר דוד
חמש עשרה מעלות והורידן.

ר' עובדיה מברטנורא
ולמלאות מים לניסוך מן
השילוח: הגיעו לעזרה. לקרקע
עזרה של נשים: הפכו פניהם
למערב. לצד העזרה וההיכל
כדי לומר דבר זה: שזנין.
כופלין לומר: אנו ליה
משתחיים ומודים על מה
שעבר. וליה עינינו מיחלות
להבא: ה שלש לפתיחת
שערים. כשפותחים שערי
העזרה היו תוקעים תקיעה
תרועה תקיעה, וחשיב להו לג'
תקיעות: ותשע לתמיד של
שחר. כשהיו מנסכים נסכי
התמיד הלויים אומרים בשיר.
ושלשה פרקים היו מפסיקים
בו, ועל כל פרק ופרק היו
הכהנים תוקעים ג' תקיעות
תקיעה תרועה תקיעה
ומשתחיים העם [תר"ת חשיב
להו לג'] הרי ט' תקיעות:
להבטיל העם ממלאכה.
תקיעה ראשונה לבטל העם
שבשדות, תקיעה שניה
נסתלקו התריסין ונעלו
החנניות, תקיעה שלישית סלק
המסלק והטמין המטמין את
החמין והדליקו את הנרות:
ושלש להבדיל בין קודש
לחול. לאחר התקיעות
הראשונות שהה כדי לצלות דג
קטן, ותוקע ומריע ותוקע. אלו
ג' תקיעות אחרונות להודיע

הגיעו שני הכהנים למעלה עשירית
המעלות⁹⁰ - תקעו והריעו ותקעו.
הגיעו לעזרה - עזרת נשים - תקעו והריעו
ותקעו.

היו תוקעין והולכין, עד שמגיעין לשער היוצא
מעזרת נשים להר הבית בצד מזרח. הגיעו לשער
היוצא ממזרח, הפכו פניהן למערב, ואמרו:
"אבותינו שהיו במקום הזה בבית ראשון,
אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה למזרח,
והפכה משתחיים קדמה לשמש" (על פי פסוק
ביחזקאל ח, טז), ואנו ליה עינינו". רבי יהודה
אומר: היו שזנין ואמרו: "אנו ליה, וליה
עינינו" - שהיו אומרים: "אנו לי-ה משתחיים,
ועינינו לי-ה מייחלות", ובכך מודים על העבר
ומייחלים לעתיד:

משנה ה

אין פותחין בכל יום מעשרים ואחת תקיעות
במקדש, ואין מוסיפין בשום יום על ארבעים
ושמונה.

בכל יום היו שם עשרים ואחת תקיעות
במקדש:

כיצד? שלש לפתיחת שערים, ותשע לתמיד
של שחר - שבשעת נסכי התמיד אמרו הלויים שיר
של יום, ומחלקים את השיר לשלשה פרקים,
ובתחילת כל פרק תקעו תקיעה תרועה ותקיעה,
ותשע לתמיד של בין הערבים הרי עשרים
ואחד תקיעות.

ובמוספין כגון בראשי חדשים, היו מוסיפין עוד תשע תקיעות.
ובערב שבת היו מוסיפין עוד שש: שלש להבטיל העם ממלאכה,
ושלש להבדיל בין קדש לחל.

ביאורים והרחבות

90. בגמרא (נג, ב) הסתפקו מהי "מעלה עשירית", האם הכוונה שיוירד חמש מדרגות ונמצא
עומד בעשירית, או שיוירד עשר מדרגות ונמצא עומד במדרגה חמישית? ולא הכריעו.

ר' עובדיה מברטנורא
שקדש היום: שלש לפתיחת
שערים. של עזרה, שתוקעים
בכל יום: ושלש לשער העליון.
כדאמרן לעיל עמדו שני כהנים
בשער העליון קרא הגבר תקעו
והריעו ותקעו: ושלש לשער
התחתון. דתנן לעיל הגיעו
לעזרה תקעו והריעו ותקעו.
ומאריכין בהן עד שהגיעו
לשער התחתון, כדתנן היו
תוקעין והולכין עד שהגיעו
לשער היוצא ממזרח, להכי קרי
להו ג' של שער התחתון. וג'
של מעלה עשירית לא קחשיב,
דהאי תנא סבר כרבי אליעזר
בן יעקב דאמר שלא היו
תוקעים למעלה עשירית:
ושלש למילוי המים. לאחר
ששאבום ובאו להם לעזרה
דרך שער המים, תקעו והריעו
ותקעו: על גבי המזבח. דתנן
בפ' לולב וערבה וזקפום על גבי
המזבח. תקעו והריעו ותקעו.
ותנא דידן לא מייתי הכא
כשחל להיות ערב פסח בשבת

שהפסח נשחט בשלש כתות ותקיעות טובא הוו התם, משום דלא שכיחא כולי האי שיבא ערב
פסח בשבת. והא דתנן אין מוסיפין על מ"ח לאו דוקא, דבערב פסח שחל להיות בשבת זימנן
דמוסיפין עד שבע וחמשים תקיעות: ו יום טוב הראשון של חג וכו'. כ"ד משמרות של כהונה
היו במקדש, וכולן עולות לרגל וזכות בחובות הבאות מחמת הרגל, ושש עשרה משמרות מקריבים

ביאורים והרחבות

91. בגמרא (נד, א) שאלו: מדוע נשמטו במשנתנו שלושת התקיעות שבמעלה העשירית,
שנזכרו במשנה הקודמת? והשיבו, שמשנתנו היא כדעת ר' אליעזר בן יעקב הסובר שלא
תקעו במעלה העשירית.

92. **הקדמה:** הכהנים במקדש נחלקו לעשרים וארבעה משמרות, ובכל שבוע היה עובד
במקדש משמר אחר. אולם, ברגלים היו כל המשמרות עובדים במקדש. משנתנו מלמדת כיצד
חילקו המשמרות ביניהם את קרבנות המוסף של החג. נאמר בתורה (במדבר כט, יב-טז):
"וּבַחֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵי יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם, כָּל מִלְאכַת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחֻגֹתֵם
חֹג לַה' שְׁבַעַת יָמִים. וְהִקְרַבְתֶּם עֲלֶיהָ אִשָּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַה', פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִי, אֵילִם
שְׁנָיִם, כִּבְשִׂים בְּנֵי שָׁנָה אַרְבָּעָה עֶשְׂרִי תְמִימִם יִהְיוּ... וּשְׁעִיר עִזִּים אֶחָד חֲטָאת, מִלֶּבֶד עֹלֹת
הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ". כל יום פחת מספר הפרים, ביום שני - שנים עשר, ובשלישי - אחד
עשר וכן הלאה. אך שאר הקרבנות לא נשתנו.

עָרַב שֶׁבֶת שְׁבִתוֹךְ הַחֹג, הָיוּ שָׁם אַרְבָּעִים
וּשְׁמוֹנֶה: שְׁלֹשׁ לַפְּתִיחַת שְׁעָרִים, שְׁלֹשׁ לְשַׁעַר
הָעֲלִיּוֹן, וְשְׁלֹשׁ לְשַׁעַר הַתַּחְתּוֹן הוּא 'שַׁעַר הַיּוֹצֵא
לְמִזְרַח' שֶׁהוּזָכַר בַּמִּשְׁנָה הַקּוֹדֶמֶת⁹¹, וְשְׁלֹשׁ לְמִלּוֹי
הַמַּיִם - לְאַחַר שֶׁשָּׁאֲבוּ אֶת הַמַּיִם וּבָאוּ לַעֲזָרָה,
וְשְׁלֹשׁ עַל גְּבֵי מִזְבֵּחַ בַּשָּׁעָה שֶׁזָּקְפוּ אֶת הָעֵרְבוֹת
בְּצִדֵּי הַמִּזְבֵּחַ, תַּשְׁעַ לְתָמִיד שֶׁל שָׁחַר, וְתַשְׁעַ
לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעֵרֵבִים, וְתַשְׁעַ לְמוֹסָפִין,
שְׁלֹשׁ לְהַבְטִיל אֶת הָעֵם מִן הַמִּלָּאכָה, וְשְׁלֹשׁ
לְהַבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל:

משנה ו

יוֹם טוֹב⁹² הָרִאשׁוֹן שֶׁל חָג הַסּוּכוֹת הָיוּ שָׁם
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִי פָרִים, וְאַיִלִּים שְׁנָיִם, וְשְׁעִיר אֶחָד
סֹךְ הַכֹּל שֶׁשָּׁה עֶשְׂרִי קִרְבָּנוֹת, אוֹתָם הִקְרִיבוּ שֶׁשָּׁה
עֶשְׂרִי מִשְׁמֵרוֹת. נִשְׁתַּיְרוּ שָׁם אַרְבָּעָה עֶשְׂרִי
כִּבְשִׂים שֶׁהָיוּ קְבוּעִים מִיַּד יוֹם בְּיוֹמוֹ בַּחֲג הַסּוּכוֹת,
לְשִׁמּוֹנָה מִשְׁמֵרוֹת הַנִּשְׁאָרִים, שֶׁעֲדִיין לֹא הִקְרִיבוּ
קִרְבָּן, שֶׁחֹלְקוֹ בִּינֵיהֶם כִּךְ: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן - שְׁנֵי